

DINDA SAVOLIM BOR...

Uchinchi kitob

Musanniflar:

Muhammad Sharif Juman

Ahmad Muhammad

«Movarounnahr» nashriyoti
Toshkent – 2006

MUQADDIMA

Bismillahir rohmanir rohim.

Buyuk Xoliqimiz va Parvardigorimiz Alloh subhanahu va taologa behisob hamdu sanolar bo'lsin! Sarvari koinot - Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallamga, u zotning ashoblari va ahli baytlariga salovotu durudlar bo'lsin!

Odamzod tug'ilganidan to umrining nihoyasigacha bilim olishga, o'rganishga, tajriba orttirishga, anglashga muhtoj. U ana shu yo'lda Alloh taolo Qur'oni karim orqali ato etgan ilmlarni o'rganishga kirishadi. Uning Rasuli Muhammad (s.a.v.) keltirgan ilmlar ummonidan bahramand bo'lmoqqa intiladi. U ana shu yo'lda solih salaf, ulug' allomalarning izidan borishga rag'bat ko'rsatadi. Insoniyat Alloh taoloning so'nggi, komil, haq dini – Islomga doir, uning asoslari, arkonlari, ibodatlariga oid ilmlardan yaxshi xabardor bo'lishga ko'proq muhtoj. Chunki Islomning tub mohiyatini, uning shariatini anglamay, bilmay saodatga erishib bo'lmaydi. Shu boisdan dinimizda ilm olishga, bilmagan narsalarini so'rab, din asoslarini va ibodat tartiblarini o'rganishga katta e'tibor bilan qaralgan.

Alloh taolo Qur'oni karimda shunday marhamat etadi: «Alloh sizlardan iymon keltirgan va ilm ato etilgan zotlarni (baland) daraja – martabalarga ko'tarur» (Mujodala surasi, 11-oyat). Alloh taolo yana aytadi: «Allohdan bandalari orasidagi olim-bilimdonlarigina qo'rqur» (Fotir surasi, 28-oyat).

Hadisi shariflarda ham ilm olish, so'rab-o'rganishning fazilatlari keng bayon etilgan. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam ummatga beshikdan qabrgacha ilm izlamoqni vasiyat qilganlar. Yana Rasululloh sollallohu alayhi vasallam aytadilar: «Kimga Alloh yaxshilikni iroda qilsa, uni dinda faqih (teran anglovchi) qilib qo'yadi va unga to'g'ri yo'lni ko'rsatadi». (Imom Buxoriy va Muslim rivoyati).

Alhamdulillah, musulmonlarimiz bugungi kunda Allohning amr-farmonlariga, Uning Rasuli sunnatiga amal qilib, dinlarini teranroq anglash, shariatni chuqurroq tushunish yo'lidan borishyapti. Keyingi yillarda masjid imomlariga berilayotgan, gazeta va jurnallarning tahririyatlariga kelayotgan dinimizga doir savollarning ko'payib borayotgani ham shunga dalolat! Qo'lingizdagi bu kitobga musulmonlarimizdan kelgan Islom dini, shiari, ibodatlari, axloqiga doir yuzlab savollarga javoblar asosida tartib berildi.

Javoblarni tayyorlashda Qur'oni karim va tafsirlari, hadisi shariflardan, Movarounnahr diyorida ma'lum va mashhur bo'lgan «Hidoya», «Muxtasar ul-viqoya», «Jomi' ur-ramuz», «Hazonat ul-fiqh», «Majmuat ul-fatovo», «Halabi sag'ir», «Sharhi avrod», «Radd ul-muxtor», «Sirojiyya», «Hadiyyat us-su'luk» «Mabsuti Saraxsiy», «Halabi sabir», «Minhoj us-solihin», «Fatavoi Jung», «Sharhi Ilyos», «Fatavoi Hindiyya», «Ayollar fiqhi», «Sharhi fiqh ul-akbar» va boshqa ko'pgina fiqh kitoblari, mazhabboshimiz Imom A'zam asarlaridan foydalanildi. Zarur o'rinlarda ana shu manbalar ko'rsatib o'tildi.

Alloh taolodan boshqa iloh yo'q!

Savol: Hamon fikri chalg'ib yurgan bir mahalladoshim bahslarimizdan birida shunday savol berib qoldi: «Alloh hamma narsaning Yaratguvchisi bo'lsa, unda Uning o'zini kim yaratgan?» Men uning bu kufrona savoliga bilimim yetganicha javob berdim. Sizlardan iltimos, shu to'g'rida atroflicha javob bersangizlar.

Javob: Mashhur olim Ibn Arabiy «Yaratuvchining o'zini kim yaratgan?» degan savol telbalarning miyasidagina paydo bo'lishi mumkin, degan edi. Zero, «Aqli joyida bo'lgan har bir kishi Yaratuvchini tanishi lozim» (Abu Hanifa). Har bir narsa to'la sifatleri bilan aql orqali bilinadi. Aql bilan nafaqat seziladigan, balki sezilmaydigan narsalar ham bilinadi. Demak, olam, butun borliq yaratilgandir. Olamni yaratgan Zot Allohdir. Alloh qadimdir. Alloh qadimligining avvali yo'qdir. Chunki Alloh qadimligining avvali (boshlanish davri) bo'lsa, u birinchi paydo bo'lgan narsa hisoblanadi va yaratuvchiga muhtoj bo'ladi. Bu mutlaqo mumkin emas. Allohning borligi olamga bog'liq emas. Alloh olamni yaratmasdan oldin ham bo'lgan. U olamni yo'q qilishidan so'ng ham bo'ladi.

Rasululloh sollallohu alayhi vasallam shunday marhamat qiladilar: «(Allohim), Sen - avvalsan, Sendan oldin hech narsa yo'qdir. Sen - oxirsan, Sendan boshqa barcha narsa yo'q bo'lur. Sen - zohirsan, Sendan buyuk yo'qdir. Sen - botinsan, Sendan boshqa yo'qdir!» («Sahih Muslim».)

Aqid nima?

Savol: Islomiy kitoblarda «aqida», «aqoid», degan so'zlarni ko'p uchrataman, ammo ma'nosini uncha tushunmayman. Shu haqda to'laroq ma'lumot bera olmaysizlarmi?

Javob: «Aqida» - tugib qo'yish ma'nosidagi «aqd» o'zagidan yasalgan so'z, «aqoid» esa uning ko'plik shaklidir. Istilohda Payg'ambarimiz (s.a.v.) yetkazgan barcha narsalarning rostligini tasdiqlab, qalb va ko'ngil bog'lab ishonilishi lozim bo'lgan narsalar «aqoid», deyiladi. Aqidasi xalal yetgan, ahli sunna val-jamoadan ajralgan kishi haqida So'fi Allohyor «Aqida bilmagan shaytona eldur, agar ming yil amal, deb qilsa, yeldur», deb yozganlar. Aqidga oid bilimlarni ichiga olgan ilm «aqoid ilmi», deyiladi.

Aqid hukmlari zamon, makon, shaxs va jamiyat hayotiga qarab o'zgarmaydi. Bu hukmlar yaxlit bo'lib, bir qismiga ishonish, boshqa qismiga ishonmaslik mumkin emas.

Faqihlardan aqidga doir ilk asar yozgan va asarlari bizgacha yetib kelgan zot mazhabboshimiz Abu Hanifadirlar. U kishining «Al-fiqhul akbar», «Al-fiqhul absat», «Ar-Risola», «Al-olim val-muta'alim», «Al-Vasiyya» kabi mashhur besh asarlari aqid masalalariga oiddir. Imom Shofe'iy, Ahmad ibn Hanbal, Tabariy, Nasaiy, Tahoviy kabi olimlar, Imom Buxoriy, Dorimiy, Abu Dovud kabi muhaddislar ham aqid ilmiga doir asarlar yozishgan.

Tafsir va tarjimaning farqi bormi?

Savol: Qur'oni karimning tafsiri va tarjimasi o'rtasida qanday farq bor?

Javob: Qur'oni karim oyatlari lafzlarining ma'nosini boshqa tilga o'girish «tarjima» bo'lsa, oyat ma'nosini ochib, nozil bo'lish sabablari bilan bayon etish «tafsir», deyiladi. Qur'oni majid ma'nolarining nozik jihatlarini tarjimada berishning imkoni yo'q. Shuning uchun uning tarjimasini o'qib, hukm chiqarish mumkin emas, bunday qilganlar adashishadi.

Azimat va ruxsat nima?

Savol: Kitobda «azimat va ruxsat», degan istilohni o'qib qoldim. Ularning qanday ma'nosi bor?

Javob: Lug'atda «azimat» - bir narsaga qat'iy qaror qilmoqlikni bildiradi. Fiqh istilohida esa har qanday holatda shar'iy amr va nahyilarga rioya qilishga «azimat», deyiladi.

«Ruxsat» lug'atda osonlik va yengillik ma'nolarini bildiradi. Shariatda esa uzr sababli muboh qilingan, ruxsat berilgan ishlar tushuniladi. Masalan, cho'chqa go'shti haromdir. Ammo ochlikdan o'lish xavfi bo'lganida hayotni asrashga yetarli miqdorda yeyish - ruxsatdir.

Kufr va shirkning farqi nimada?

Savol: Kufr va shirk o'rtasidagi farq nimadan iborat?

Javob: Kufr - haqni yashirishdir. Shirk Alloh taolaga nimanidir sherik qilishdir. Kufr va shirk ahlining oqibati do'zaxdir.

Insonlar orasida birinchi kofir bo'lgani Odam alayhissalomning o'g'li Qobil va uning farzandlaridir. Ular Odam alayhissalomning amrlariga itoat etmaganlari uchun kofir bo'lganlar. Shirk Idris (Axnux) alayhissalom davrlarida paydo bo'lgan.

Olovga sig'inish qanday paydo bo'lgan?

Savol: Ayrim xalqlarda olovga sig'inish qanday paydo bo'lgan?

Javob: Olovga sig'inuvchi «majusiy», deb ataladi. Ular: «Alloh taolo Iblisni olovdan yaratgan. Olov - Allohning nuridan yaralgan», deyishadi va olovga sig'inishadi. Bu toifa majuslar Alloh taoloni nurlarning nuri, deb e'tiqod qiluvchi toifadandir.

Hojatxona odoblari qaysilar?

Savol: Xalo joyda o'tirishning ham odoblari bor ekan. Ular qaysilar?

Javob: Xaloga chap oyoq bilan kirib, o'ng oyoq bilan chiqish kerak. Xaloda chap yonni qibla tarafga qilib, og'iz va burunni yeng bilan berkitib, avrat va iflos joylarga nazar qilmay, chap oyoqqa og'irlikni solib o'tiriladi. Xaloga Alloh taolo va Uning rasullari ismlari, oyat, hadis va masalalar bitilgan kitob yoki qog'oz va shu kabi narsalarni olib kirish yaramaydi.

Xaloda yalang'och va boshyalang o'tirish, avratni hojatdan ziyod yalang'ochlash makruhdur. Balg'am va burun suvlarini iflosga tashlamaslik kerak. Xaloda yozib-chizish, gapirish odobsizlik hisoblanadi. Hojat chiqarilgach, chap qo'l yordamida kesak, tosh,

maxsus chiqarilgan xalo qog'ozi, eski latta yoki eski paxta bilan tozalaniladi. Ammo unda suyak, qirrali tosh, yangi mato va yangi paxta, tezak, pishiq g'isht, sopol, taxta va o't-o'lan ishlatilmaydi.

Qabrison, yo'llar, daraxtlar osti, suv, ariqlar labi, axlatxonalar, kovak va yoriqlarga hojat chiqarmaslik kerak.

Tahorat qanday olinadi?

Savol: Yaqinda namoz boshladim. Har gal masjidida tahorat olayotganimda boshqalarning amalini ko'rib, meniki komil bo'lmayotganga o'xshab tuyulaveradi. «Dinda savolim bor...» kitobi orqali tahoratning barcha tartib-qoidalarini batafsil tushuntirib berolmasizlarmi?

Javob: Bajonidil. Eng avvalo, tahorat olish uchun suv yerdan kiyim-boshga sachramaydigan joy tanlash lozim. Zero, poklanish uchun tahorat qila turib kiyim-boshni bulg'ab olish mantiqqa zid. Xalo va suv bilan tozalanadigan joyda tahorat qilish yaramaydi. Yuzni qiblaga qilib tahorat olish odobdandir.

Tahorat olishni boshlashdan avval ikki qo'l yenglarini tirsakdan o'tkazib shimarib olish lozim. Niyat qilish va tasmiya («Bismillahir rohmanir rohim») aytish tahoratning sunnatlaridandir. Obdastadan tahorat qilinsa, obdasta chap qo'l bilan ushlanadi.

Avval qo'llar oshig'i bilan qo'shib uch bor yuviladi va xilol qilinadi (ya'ni, barmoqlarni ort tomonlaridan bir-biriga kirgiziladi). So'ngra og'iz chayiladi. Bunda o'ng qo'l hovuchi bilan og'izga suv olinadi va g'arg'ara qilib, tomoqqa yetkazilib og'iz chayqaladi.

Og'izdagi suv tashlangach, tishlar misvok bilan tozalanadi. Misvok o'ng qo'l bilan ushlanadi. Boshbarmoq va jimjiloq uning ostidan, qolgan uch barmoq yuqorisidan tutadi. Avvalo o'ng yuqori tishlarga uch bor, so'ng o'ng pastki tishlarga uch bor misvok ishqalanadi. Chap tomon tishlari ham shu tartibda misvok bilan tozalangach, til ustiga ham bir marta misvok

tekkizib qo'yiladi. Misvok bo'lmasa, o'ng qo'lning bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan tishlar aytilgan tartibda tozalanadi va til ustiga ko'rsatkich barmoq tekkiziladi. Misvokdan so'ng og'iz yana g'arg'ara qilinib, tomoqqa yetkazilib ikki bor chayiladi.

Keyin burun uch bor chayiladi. Bunda ham o'ng qo'l hovuchiga suv olinib, burunga, dimoqqa yetguncha tortiladi va chap qo'l bilan qoqiladi.

So'ng yuz yuviladi. Co'ng qo'l hovuchi bilan peshonaning o'ng tarafiga ohista suv quyilib (bunda ko'zlarni yummaslik kerak), peshonaning soch ungan joyi, iyak osti va ikki quloq yumshoqlari oralig'ida biror joyni qoldirmay, yuz uch bor yuviladi. Yuz yuvishda siyrak soqolli kishilar soqollarining ostiga suv yetkazishlari lozim.

Yuz uch bor yuvilgach, qo'llar yangidan namlanib, soqoli borlar soqoliga ikki qo'l bilan mash tortadilar va xilol qiladilar. Ya'ni, soqol ikki qo'l bilan quloqlar oldidan boshlab uchigacha siypalanadi va chap qo'l bilan tutamlab, o'ng qo'l barmoqlari bilan, kafti soqolga qilinib, tagidan bir bor taraladi.

So'ng qo'llarni tirsak bilan yuvishga o'tiladi. Avval o'ng qo'l tirsagigacha yaxshilab ishqalanadi. Bundan o'ng hovuchga suv to'ldirilib tirsakka oqiziladi va chap kaft bilan ishqalanadi. Chap qo'l ham bilagu tirsaklari bilan shu ravishda uch bora yuviladi.

Keyin boshga bir marta mash tortiladi. Boshga mash tortish uchun bosh kiyim olingach, ikki qo'l kaft va barmoqlari yangidan namlanadi, ikki qo'lning bosh va ko'rsatkich barmoqlaridan o'zga barmoqlari jipslashtirilib, o'rta barmoqlaridan keyingi ikki kichik barmoqlari yonlari bilan bir-biriga tekkiziladi va boshning tepa qismi old tomonidan orqasiga qarab (kaftlarning jimjiloq tomonidan yarmi boshga tegib) bo'yingacha siypalanadi. So'ng kaftning boshga tegmagan qismi bilan boshning ikki yoni

to peshonagacha siypalanadi.

Boshga mash tortishda hech joyga tegmagan ko'rsatkich barmoqlar bilan quloqning hamma ichki tomoni, bosh barmoqlar bilan orqasi to'la siypalanadi.

Keyin bo'yinga mash tortiladi. Bo'yinga mash tortish uchun qo'llarni yangidan namlash mustahabdir. Bo'yinga mash tortish joyi vadajon - ikki jon tomiridir. Qo'llarning uch kichik barmoqlarining orqa tomoni bo'yinningjon tomirlariga tekkiziladi, xolos. Xalqumgacha tortilmaydi.

Oyoqni yuvish qo'lni yuvishdek, barmoqlardan boshlanadi. Avval o'ng oyoq barmoqlaridan suv quyib, to'pig'i bilan bir bor yuvilgach, chap qo'l jimjilog'i bilan o'ng oyoq jimjilog'ining ost tomonidan boshlab barmoqlar orasidan bir-bir o'tkazilib xilol qilinadi. So'ng yana ikki bor mazkur tartibda yuviladi. Chap oyoq ham o'ng oyoqni yuvish tartibida yuviladi, lekin chap oyoqni xilol qilish (chap jimjilog'i bilan) bosh barmoq ostidan boshlanib jimjiloqda tugatiladi.

Tahorat qilishda bajarilishi lozim bo'lgan amallar uzluksiz, ya'ni bir joyda, o'rtaga boshqa ishlar qo'shilmay bajarilishi kerak. Oqar suvlarda tahorat olinganda og'iz va burun suvlari ariqqa tashlanmaydi. Tahorat qilishda behuda so'zlarni so'zlamaslik lozim.

Tahoratda yuzni, ikki qo'lni tirsak bilan, ikki oyoqni to'piq bilan (yuqorida aytilgan tartibda) bir bor yuvish va boshning to'rtidan biriga mash tortish farzdir.

Tahoratni nimalar sindiradi?

Savol: Qanday holatda kishining tahorati singan hisoblanadi? Ko'z yoshi va qusuq tahoratni sindiradimi?

Javob: Kishining oldi va orqa yo'llari orqali kelgan barcha narsalar tahoratni ketkazadi. Bunda u narsalar tashqariga chiqqan bo'lishi shart emas, ko'rinsa, hisob.

Badandan qon va yiring chiqib, joyidan sal oqsa, tahorat singan bo'ladi. Chiqqan joyida turib qolsa, ya'ni oqmasa, tahorati sinmaydi. Burundan kelgan qon sirtga chiqmasa ham, ichida ko'rinishining o'zi tahoratni sindiradi.

Qusuq ham og'izni to'ldirsa, tahoratni buzadi. Qusuqning gapirishga mone' miqdori og'iz to'lishi hisoblanadi. Ammo Imom Zufar: «Qusuqning ozi ham, ko'pi ham tahoratni sindiradi», deydi. Agar kishi bir yerda va bir sababdan oz-ozdan qussa va ularni to'plaganda og'iz to'ladigan darajada bo'lsa, tahorat buziladi. Ammo bir necha joyda va turli sabab bilan oz-ozdan qussa, tahorat buzilmaydi. Lekin shu holda ham qayta tahorat olinsa, ehtiyot nuqtai nazaridan yakun bo'ladi.

Agar qusuqqa qon aralashgan bo'lsa, uning ozginasi ham tahoratni sindiradi. Og'izdan qusuqsiz kelgan qon og'izning suvini qizartirsa, tahorat ketadi, sarg'aytirsa, tahorat sinmaydi.

Savol: Chivin yoki burga chaqib qon so'rsa, tahorat ketadimi?

Javob: Chivin yoki burgalar badandan qancha to'yib qon so'rsa ham, tahorat sinmaydi. Lekin katta kana to'yib so'rsa, qayta tahorat olish kerak bo'ladi.

Savol: Quloqdan og'rimasdan kelgan sariq suv tahoratga zarar yetkazmaydimi?

Javob: Zarar yetkazmaydi. Ammo og'rib kelsa, u holda tahorat buziladi.

Qaysi bir narsa tahoratni sindirsa, u najas (harom) hisoblanadi.

Binobarin, u tekkan joyni yuvish lozim bo'ladi. Tahoratni buzmaydigan narsa esa tozadir.

Bosh tarafdin kelgan balg'am tahoratni buzmaydi. Ichdan kelgan balg'amni ham

ko'pchilik olimlar zararsiz, deyishgan. Lekin Imom Abu Yusuf: «Og'iz to'lib balg'am kelsa, tahorat ketadi», deydilar.

Burunga va quloqqa quyilgan moy qaytib chiqsa, tahorat sinmaydi. Ichilgan suv qaytib chiqsa, tahorat ketadi. Hushidan ketish va jinni bo'lish ham tahoratni sindiradi.

Savol: Kulgi ham tahoratni ketkazadi, deyishadi. Qaysi hollarda kulganda tahorat sinadi?

Javob: Janoza namozidan boshqa barcha namozlarda balog'atga yetgan kishi tovushini chiqarib kulsa, tahorati ketadi. Yosh bolaning kulgisi tahoratini ham, namozini ham buzmaydi. Kulgi uch xil bo'ladi: ovoz chiqarib kulish. Bu tahoratni ham, namozni ham buzadi. Ulamolar: «Kimki namozdan tashqarida ham qahqaha urib kulsa, qayta tahorat qilishi mustahab», deganlar. Kishi kulgisini o'zi eshitib, yonidagi eshitmasa, namozi buziladi, ammo tahorati ketmaydi. Tabassum namozni ham, tahoratni ham buzmaydi.

Savol: Er xotinini ushlasa yoki ko'zdan yosh kelsa, tahorat sinadimi?

Javob: Erkak ayolni yoki ayol erkakni ushlasa, hech qanday nam kelmasa, tahorat buzilmaydi. Ammo nam kelsa, tahoratni yangilash kerak.

Kishi ko'zidan og'riq tufayli yosh kelsa, tahoratni buzadi. Lekin og'rimasdan yoki biron sabab bilan, masalan, shamol yo tutun tufayli kelgan yosh tahoratga zarar qilmaydi.

Savol: Suyanib va yotib uxlash ham tahoratni ketkazadimi?

Javob: Suyanib va yotib uxlash tahoratni ketkazadi.

Ikki yo'ldan quruq yeldan o'zga biror narsa kelsa, istinjo yangidan qilinadi. Ammo bundan boshqa sabablardan tahorat buzilgan bo'lsa, tahoratning qo'l yuvib og'iz chayish bilan boshlanadigan amallari yangidan qilinadi, xolos.

Savol: Qo'limni ehtiyotsizlik qilib jarohatlab oldim. Tahorat paytida nima qilmog'im kerak?

Javob: Tahorat olishda yuvilishi lozim bo'lgan a'zolardan birida jarohat bo'lsa, qaraladi: agar unga sovuq suv zarar qilsa, issiq suv bilan yuviladi. Issiq suv ham jarohatga zarar qilsa, unga bevosita mash qilinadi. Ya'ni, qo'l ho'llanib jarohat siypalanadi. Agar jarohatga bevosita mash qilish imkoni bo'lmasa, jarohat bog'langan dokaga mash qilish kerak. Bunda jarohat tahoratli holda bog'langan bo'lishi shart

emas. Jarohat bog'langan dokaga mash tortish muddati chegaralanmagan («Hadiyyatus su'luk»).

Tayammum kimlarga joiz?

Savol: Qanday vaziyatlarda tahorat va g'usl o'rniga tayammum qilishga ijozat berilgan?

Javob: Mujtahid olimlar oyati karima va tayammum haqida vorid bo'lgan hadisi shariflardan quyidagi masalalarni istinbot qilib, kimga, qaysi hollarda tayammum qilish mumkinligini bayon etib berishgan.

Shularga ko'ra:

- shahardan chiqib, to'rt chaqirim uzoqlikkacha suv yo'q joyda qolgan kishiga;
- cho'lda bo'lib, o'zidagi suvni tahoratga sarflasa, o'zi yoki ulovi tashna qolishidan xavfsiragan kishiga;

- suv ishlatsa, uni ishlatgani yoki harakati tufayli kasalligi kuchayishidan yoxud sog'ayishi kechikishidan qo'rqan kishiga;
- yirtqich hayvon yoki dushman xavfi sababidan suvga yetisha olmagan kishiga;
- tahorat olgunicha janoza namoziga (mayyit egasidan boshqa kishilar) va ikki iyd namoziga ulgurishga ko'zi yetmagan kishiga;
- suv bo'lsa-yu, uni sotib olishga puli yo'q yoki suv ikki barobar qimmatiga sotilgan paytdagi kishiga tayammum qilish joiz bo'ladi.

Tayammum qay tartibda qilinadi?

Savol: Tayammum qilishning tartibi qanday bo'ladi?

Javob: Tayammum - qasd qilish ma'nosida bo'lib, ikki qo'lni pok yerga urib yuz va qo'llarni mash qilishdan iborat amaldir. Tayammum fiqh kitoblarida bayon qilingan muayyan hollardagina mumkin. Tayammum qilish joiz bo'lgan holda avvalo tayammum qilib namoz o'qimoqni niyat qiladi. Chunki niyat tayammumning farzidir. Yenglarni tirsakdan o'tkazib shimaradi. Keyin ikki qo'lni pok yerga (yoki uning jinsidan bo'lgan narsaga) urib, ko'tarilgan g'uborga qo'l barmoqlarini ochib bir lahza tutib oladi. Va yuzning tahoratda yuvilishi zarur bo'lgan qismiga surtiladi. So'ng qo'llarni mazkur tarzda yana bir bor pok yerga urib, har ikki qo'lning bosh va ko'rsatkich barmoqlaridan boshqalarini alohida-alohida birlashtiradi. So'ng qo'lning birlashtirilgan uch barmog'i orqasini chap qo'lning shu holdagi uch barmog'i ichiga qo'yadi. (Bunda o'ng qo'l barmoq uchlari sirtida qolmasligi kerak.) Va chap qo'lning bosh va ko'rsatkich barmoqlarini tekkizmay, chap qo'l kaft va boshqa barmoqlari ila o'ng qo'l tirsak ortigacha mash (siypash) qiladi. So'ng chap qo'lning bosh va ko'rsatkich barmog'i bilan o'ng qo'l bilagining mash qilinmagan qismini quchoqlatib o'ng qo'l barmoqlari uchigacha mash qiladi. So'ngra xuddi shu tarzda chap qo'lning uch

barmog'i orqasi o'ng qo'lning uch barmog'i ichiga qo'yiladi va o'ng qo'l ham tirsagi bilan mazkur tartibda mash qilinadi.

Tahoratni sindirgan narsalar, suvni ko'rish va uning iste'moliga qodir bo'lishlik tayammumni sindiradi.

Nifosning qanday hukmlari bor?

Savol: Ayollarning ko'zi yoriganida bachadonlaridan nifos (lohusa) qoni keladi. Ana shuning shar'iy hukmlarini bilmoqchi edim. Shu haqda batafsilroq ma'lumot berolmaysizlarmi?

Javob: Ko'zi yoriganida xotinning bachadonidan keladigan qon nifos, deyiladi. Turkiy tillarda buni lohusalik, deb atashadi. Lohusalikning eng kam muddati uchun bir chegara yo'q: bir kun, bir soat qon kelishi yoki ayol umuman qon ko'rmasligi mumkin. Bunday ayollar lohusa hisoblanmaydilar, darhol yuvinib-cho'milib, namoz o'qiydilar, ro'zalarini tutadilar. Lohusalikning eng ko'p muddati qirq kundir. Qon kelishi qirq kundan ziyod davom etsa, qirqinchi kun to'lgach, yuvinib-cho'milib, ibodatlarini ado etishga kirishadilar. Qirq kundan so'ng kelgan qon uzr qonidir - istihozadir. Nifos sanalmaydi. Har bir vaqt namozi uchun alohida tahorat olinib, namoz o'qiladi.

Egiz tuqqan xotin lohusalik muddatini birinchi chaqaloq tug'ilgandan hisoblaydi.

Nifos muddati ichida ko'rilgan poklik nifos hukmidadir. Masalan, o'n kun qon kelgach, besh kun to'xtasa va tag'in o'n kun qon kelsa, yigirma besh kunning hammasi nifos muddatiga kiradi. Nifosdagi ayol namoz o'qimaydi, ro'za tutmaydi, eri bilan jinsiy munosabatda bo'lmaydi. Toza bo'lgandan so'ng qoldirgan ro'zalarini tutib beradi.

Agar bir xotin ko'zi yorigach, hech qon kelmasa, lohusa sanalmaydi. Bunday xotinga g'usl qilish shart emas, tahorat kifoya. Ro'zasi buzilmaydi. Lekin Imomi A'zamga ko'ra, bunday xotinning g'usl qilishi a'lodir.

Lohusa ayol qoni ilgari ma'lum bo'lgan odatidan avval to'xtasa, yuvinib-cho'miladi, namozini o'qiydi, ro'zasini tutadi, faqat eri bilan jinsiy munosabatda bo'lmaydi.

Savol: Chaqaloq tug'ilmasidan avval kelgan qonning hukmi qanday?

Javob: Bunday qon nifos emas, istihoz qonidir. Bola gavdasining ko'pi chiqmasidan xotin lohusa bo'lmaydi. Bu holatda kelgan qon ham istihoz qonidir. Bu onda xotinga namoz farzdir. O'qimasa, qazo qiladi.

Bu hukmda muhim bir nuqtaga ishorat bor. Bola tamoman tug'ilmasdan xotin lohusa bo'lmaydi, namoz bo'ynidan tushmaydi. Namoz vaqti chiqmasdan avval chaqaloq tug'ilsa, namoz xotin zimmasidan tushadi.

Agar xotin bachadonidan qon kelmasa, qorin kesilib bola tug'ilsa ham, lohusa sanalmaydi. Faqat g'usl qilishi, namoz o'qishi, ramazon bo'lsa, ro'za tutishi kerak.

Savol: Xotin bola tashlasa, lohusa bo'ladimi?

Javob: Agar homila insonlar xohishi bilan: dori yoki jarrohlik (kesish) bilan tushirilgan bo'lsa, bu ish buyuk jinoyat va qotillikdir.

Agar tushirilgan homilaning qo'l, oyoq, tirnoq, soch va barmoq kabi a'zolari bilinib-shakllanib qolgan bo'lsa, lohusalik paydo bo'ladi, a'zolari hanuz shakllanmagan-bilinmagan bo'lsa, lohusa sanalmaydi. Tushukdan so'ng qon uch kun kelsa, bundan avval o'n besh kun pok yurgan bo'lsa, u hayz qoni bo'ladi. Unday bo'lmasa, istihoz qoni sanaladi («Ayollar fiqhi»).

G'uslga nimalar mone'?

Savol: Soch va tirnoqni bo'yash g'uslga mone'lik qiladimi?

Javob: Agar bo'yoq soch tolalari ustida qatlamni tashkil qilsa, g'uslga mone' bo'ladi. Dorishunoslar esa xinadan boshqa barcha bo'yoqlar qatlam hosil qilishini tasdiqlashgan. Shuning uchun xinadan boshqa sun'iy bo'yoqlarni soch bo'yashda ishlatish joiz emas.

Shuningdek, tirnoq ustiga surilgan bo'yoq ham g'uslga mone' hisoblanadi. Ayollar g'usl qilayotganida tirnog'idagi, lablaridagi bo'yoqlarni ketkazishlari kerak, aks holda g'usllari g'usl hisob qilinmaydi.

G'uslda suvning hisobi bormi?

Savol: G'usl haqida bir necha savollarim bor: yuvinish g'uslga o'tadimi? G'uslda suvning hisobi bormi? G'usldan keyin namozga tahorat olinadimi? Ayollar g'uslni ich kiyimda qilishadimi?

Javob: «G'usl» arabcha so'z bo'lib, bizning tilimizda butun badanning hech bir joyini qoldirmay yuvish ma'nosini bildiradi. G'usldan so'ng tahorat olinmaydi. Balki g'usldan oldin tahorat olinadi. Bu sunnatdir.

G'uslga ishlatiladigan suvning eng kam miqdori bir so' (taxminan 4,5 litr), tahoratga ishlatiladigan suvning eng kam miqdori bir mud (taxminan 1 litr)dir. Bunga istinjoga ishlatiladigan suv miqdori kirmaydi. Istinjoda toza bo'lguncha suv ishlatiladi. Bunda suv miqdori belgilanmagan.

Demak, tahorat va g'uslga ishlatiladigan suvning eng kam miqdori qo'shib hisoblanganda taxminan besh yarim litrdir. Agar shu miqdor suv yetsa, u

bilan kifoyalanadi. Agar yetmasa, ehtiyojga qarab, isrof qilmay, suv miqdorini oshirish mumkin («Fatovoi olamgiriya»).

Avratni doimo yopish vojibdir. Avratni faqat xalo, istinjo kabi o'zganing nazari tushmaydigan o'rinlarda ochish gunoh emas.

G'usl qilishda to'la yalang'ochlanish, agar g'usl qilish joyi kichik bo'lsa, joiz. Biroq bu holda-da kindik va tizza oralarini berkitish er va ayollar uchun ham odobdir («Durrul muxtor»).

Junublikda nimalar mumkin emas?

Savol: Junublik paytida nimalarni qilish mumkin bo'lmaydi?

Javob: Junublikda (ya'ni, jinsiy aloqadan so'ng yoki uyquda bulg'anib qolganda) kindik osti tuklarini tozalash, tirnoq olish makruhdir, bu ishlarni g'usldan so'ng bajarish kerak. Junub kishi tirnoq olishi, tuklarni qirishi, qon oldirishi, kindik osti va qo'ltig'ini tozalashi, vujudidan har qanday parchani uzib olishi mumkin emas. Chunki barcha a'zolar qiyomatda tirilganida yuvilmay qolgan yoki shu holatda olib tashlangan har bir narsa junub holda bo'ladi.

Junub holdagi kishilar avval qo'llarini, keyin og'izlarini yuvib ovqatlanishlari, namoz vaqtini o'tkazmaslikka ko'zi yetsa, uxlashlari mumkin. Emizikli ayolning bolasi yig'lasa, g'uslga fursati bo'lmasa, ko'kragini yuvib emizsa bo'ladi.

Junub bo'lgan odamning uxlashdan oldin tahorat olishini ba'zilar mustahab, deyishgan («Ayollar fiqhi»).

Misvokning qanday foydalari bor?

Savol: Misvokning juda ko'p foydalari bor, deb eshitdim. Shu haqda ma'lumot berolmaysizlarmi?

Javob: Arok daraxti shoxchalaridan olinadigan misvok haqiqatan ham shifobaxsh, foydali, zarur tish (og'iz) tozalash vositasidir. Misvok borasida Rasulullohdan (s.a.v.) yuzdan ortiq hadis vorid bo'lgan va u zot: «Agar ummatimga mashaqqat bo'lishini o'ylamaganimda albatta ularni har bir namozdan oldin misvok qilish, ya'ni og'iz va tish tozalashga buyurgan bo'lardim», deganlar (Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari).

Sahobiy Hofiz ibn Hojar hamda Ibn Qayyum misvokning o'ttizdan ortiq foyda va xususiyatlarini sanab o'tishgan. Bular quyidagilar: Payg'ambarimiz (s.a.v.) aslo tark etmagan sunnatlari - misvok Allohning roziligiga erishtiradi, og'izdagi badbo'y hidlarni ketkazadi, tishlarning chirishi va darz ketishining oldini oladi, milklarni mustahkamlab, qonashi va yiringlashini yo'qotadi, balg'amni ko'chirib, ovozni, talaffuzni yaxshilaydi, yurak, me'da, ko'z asablarini mustahkamlab, ko'zni ravshan qiladi, uyquni qochirib, yuzni go'zallashtiradi, farishtalarni

mamnun, shaytonni mahzun qiladi, xotirani kuchaytirib, zehnni ochadi, hasanotlarni ko'paytiradi va hokazo.

Zamonaviy tib ilmi xulosalariga ko'ra, misvokning quyidagi foydalari bugunga kelib aniqlandi:

1. Tarkibida fluor moddasi bo'lgan misvok tishlarning yemirilishi (karies)ning oldini oladi.
2. Misvokda xlor moddasi bo'lgani uchun tishlardagi turli rang, kir-dog'larni ketkazadi.
3. Uning tarkibidagi silikat moddasi tishlarni yaxshigina oqartiradi.
4. Misvokdagi fosfor moddasi tishni chirituvchi bakteriyalardan himoyalaydi.

5. Trimetilamin va darmondorilar milklarni yorilishdan asraydi, jarohatlarni tuzatadi va tishlar sog'lomligini ta'minlaydi.

Shuning uchun musulmonlar tahorat vaqtida va Qur'on qiroatidan avval, uyquga yotishdan oldin va uyqudan turgach, ovqatdan avval va keyin misvok qilishlari mahbub amallardan hisoblanadi.

Najas qanday tozalanadi?

Savol: Goho kiyimga yoki namoz o'qiladigan joyga najas tegishi mumkin. Shuni tozalashda qanday yo'l tutish kerak?

Javob: Namozning o'n ikki farzidan uchtasi tozalik bilan bog'liq: namoz o'quvchining jismi, kiyimi va namoz o'qiydigan joyi najasdan pok bo'lishi kerak.

Najas g'aliza (og'ir) va hafifa (engil) turlarga bo'linadi. Uy parrandalari va barcha turdagi hayvonlarning tezaklari, insonning oldi va ortidan chiqqan chiqitlar va xamr (aroq) g'aliza najasdir. Go'shti yeyiladigan hayvonlarning siydiklari va yirtqich qushlarning tezaklari hafifadir.

G'aliza najasi dirham yo undan kam miqdorda kiyim-boshga tegsa yo namoz joyda bo'lsa, namozni buzmaydi. Ammo uni yuvish vojib bo'ladi. Dirham miqdoridan ortiq g'aliza najas tekkan joyni imkoni bo'laturib yuvmay namoz o'qish mumkin emas.

G'aliza najas quyuc bo'lsa, uning bir misqol (4,68) og'irligi, suyuq bo'lsa, kaft kengligidagi miqdori «dirham miqdori» deb e'tibor qilingan. Bu o'rinda ochiq holdagi kaftning suv turadigan qismi kaft kengligi hisoblanadi.

Kiyimning to'rtidan biriga yo undan kam miqdoriga hafifa najas tekkan bo'lsa, namozga ziyon qilmaydi. Lekin uni yuvish vojibdir. Kiyimning to'rtidan biridan ko'pi hafifa najas bo'lsa, uni yuvishga qodir bo'laturib, yuvmay namoz o'qish nojoizdir. Bu o'rinda yeng, poycha, etak kabi kiyim bo'laklari alohida kiyim deb qabul qilingan. Demak, bir yengning to'rtidan biridan ko'piga hafifa najas tegsa, u kiyim bilan namoz o'qib bo'lmaydi.

Narsalar suv va boshqa tozalovchi suyuqliklar bilan najasdan poklanadi. Tekkan najas ko'zga ko'rinadigan bo'lsa, u tekkan narsa uni yuvib ketkazish bilan toza bo'ladi. Najas (siydik kabi) tekkan joyida ko'zga ko'rinmasa, u tekkan narsalarga uch bor yuvib uch bor kuch yetguncha siqish bilan pok bo'ladi. Agar najas tekkan narsani siqishning iloji bo'lmasa, u qatron qilinadi. Qatron qilish tartibi bunday: narsalar yuvilgach, ilib qo'yiladi va undan tomchi tommay qolgach, yana yuvib ilinadi. Ikkinchi yuvib ilingandan so'ng ham tomchi tommay qolgach, yana uchinchi bor yuvib ilinadi va tomchi tommay qolganidan so'ngtoza bo'ladi.

Mahsiga yo oyoq kiyimiga tezak kabi najas tegib qurigan bo'lsa, uni yerga ishqalash bilan toza bo'ladi. Siydik yo boshqa ho'l najasdan esa qatron qilish bilan poklanadi.

Pichoq kabi sayqalli narsalarga najas tegsa, yerga yo boshqa narsaga surtish bilan ham toza bo'ladi.

Najas tushgan yer qurib najas asari qolmagan bo'lsa, toza bo'ladi, u joyda namoz o'qish joiz.

Palos va gilam kabi siqib bo'lmaydigan narsalarga najas tekkanida, ular bir kecha-kunduz oqar suvga cho'mdirib qo'yish bilan toza bo'ladi.

Uzrli ayolning hukmlari qanday?

Savol: Ayollarda istihoza qoni ko'rish kabi uzrli holat bor. Istihoza qoni qay hollarda ko'riladi?

Javob: Istihoza qoni quyidagi hollarda ko'riladi:

1. Muftadia. Balog'atga yetib qon ko'ra boshlagan ayol degani. Bunday qizning odati har oyda o'n kun belgilanadi. Chunki ko'pi hayz bo'lmaydi. Har oydan yigirma kun poklik deb qabul qilinadi. Agar davomli qon ko'radigan bo'lsa, o'n kuni odat, yigirma kuni istihoza deb qabul qilinadi.

2. Ilk lohusalik qoni. Qirq kun, pokligi yigirma kun deb qabul qilinadi. Agar qon kelaversa, qirq kun lohusalik, yigirma kun istihoza deb qabul qilinadi.

3. Mutoda. Yana avvalgi odatidan sahih (to'g'ri) bo'laroq qon ko'rgan, poklangan, so'ngra esa, davomli qon ko'rgan odatini ham unutmagan ayol degani. Bu ayol odat va poklik vaziyatidagi odatiga murojaat qiladi, odatidan ziyod ko'rilgan qon istihoza deb qabul qilinadi. Odat o'tgach, tark etgan namozlarini qazo qiladi.

4. Mutaxoyyira. Odatni unutmagan ayol degani. Bu ayolning ham odatidan ziyoda davom etgan qoni istihozadir. Lekin, bu ayol holati (pokligi, hayzligi) har qanday shaklda hukm etilmaydi. Shar'iy hukmlarning eng ehtiyotli bo'lgani olinib, amal qilinadi.

Savol: UZR qoni to'xtagach, g'usl shartmi?

Javob: Istihoza qoni to'xtagach, g'usl shart emas. Ya'ni, farz emas. Shunda ham, yuvinib-cho'milish a'lodir.

Savol: Uzrli ayol mahsi kiysa nima qiladi?

Javob: Uzrli ayol uzri davom etarkan, tahorat olib mahsi kiygan bo'lsa, namoz vaqti ichida takror tahorat olayotganda mahsilar ustiga mash tortadi. Namoz vaqti chiqqach, mahsilar ustiga mash torta olmaydi, maxsisini yechadi. Faqat tahorat olayotganda qon to'xtagan bo'lsa, mahsi ustiga mash tortish mumkin. Muqim bo'lsa, bir kun-bir kecha, musofir bo'lsa, uch kun-uch kecha mahsisiga mash tortadi.

Savol: Namoz ichida uzr qoni to'xtasa nima qilinadi?

Javob: Istihozali ayol peshin vaqtida tahorat olib namoz o'qisa, namozdan so'ng qon to'xtasa, ayolning namozi tamom hisoblanadi. Agar tahorat olib, hali namoz boshlamasdan avval yoki namoz ichida qon to'xtasa, tahorati buziladi. Bu holda o'qigan namoz ioda etiladi. Ya'ni, qayta o'qiladi.

Savol: Uzrini ketkaza olsa, tahorat oladimi?

Javob: Uzrini - oqqan qon va shunga o'xshash narsalarni tang'ib bog'lash bilan to'xtata olsa, joiz. Bu holda uzr ko'tariladi, ya'ni ketadi. Ammo hayzli va nifosli ayol hatto sizintini to'xtatishi joiz emas, chunki tashqi ko'rinishidan to'xtaganday ko'rinsa ham, aslida qon oqadi.

Burunning faqat bir teshigidan oqqan qon sababli uzrli bo'lgan odam tahorat olsa, so'ngra boshqa teshigidan ham qon oqsa, tahorat buziladi.

U uzr qoni to'xtagan bir paytda uzrdan tashqari har qanday narsa uchun tahorat olgan bo'lsayu uzr qoni oqa boshlasa, tahorati buziladi.

Sunnatning qazosi o'qiladimi?

Savol: Yaqinda masjidida bomdodning farzini tugatganimdan so'ng bir birodarimiz qaytadan namozga quloq qoqdi. Keyin surishtirsam, kech qolgani uchun bomdodning sunnati qazosini o'qiyotgan ekan. Shu to'g'rimi?

Javob: Bomdodning sunnatini o'qimagan odam jamoat farz namozini boshlaganda masjidga kirib kelsa, chamalab ko'radi: agar sunnatni o'qisa, farzning biror rakatiga

ulgurishga ko'zi yetsa, safdan chetroqda sunnatini o'qib tugatadi va imomga iqtido qiladi. Bordi-yu, farzning biror rakatiga ulgurmaydigan bo'lsa, sunnatni tark etib, farz namoziga qo'shiladi. Bomdod namozining sunnati tanho qazo qilib o'qilmaydi. Faqat uxlab qolib vaqtini o'tkazib yuborgan bo'lsa, farzi bilan qo'shib sunnatning ham qazosini o'qiydi. Bomdod sunnatidan boshqa namozlarning sunnatlari qazosi o'qilmaydi («Muxtasari-viqoya», «Fatovoi olamgiriya», «Hidoya»).

Amali kasir nima?

Savol: Namozni amali kasir buzadi, deyilgan. Shu haqda to'laroq ma'lumot bersangizlar.

Javob: Bu haqda «Fatovoi olamgiriya», «Fatovoi Qozixon» kabi fiqx kitoblarida keltirilgan bo'lib, quyidagilar amali kasir hisoblangan va ular namozni buzadi, deb aytilgan:

- Odatda salla o'rash kabi ikki qo'l yordamida bajariladigan ishlar. Namozda bu kabi ishni bir qo'li bilan qilsa ham, namozi buziladi. Ammo tushib ketgan do'ppisini olib kiysa, namozi buzilmaydi, chunki bu bir qo'l bilan bajariladi.

- Namozxon o'zi ko'p ish, deb hisoblagan amallar.

- Namozxonning harakatlarini tashqaridan ko'rgan kishi u namozda emas, deb shak qilmaydigan holatlar.

- Namozda bir vaqtning o'zida uchta bit, burga, chivin, pashsha kabilarni o'ldirsa yoxud sochi, soqolining uch tolasini bittadan yulsa, namozi buziladi.

- Namozning bir ruknida uch marta qo'lini ko'tarib yuz, bo'yin kabi joylarini qashisa, namozi buziladi.

Istisqo nima?

Savol: Istisqo nima, shu haqda ma'lumot berolmaysizlarmi?

Javob: Alloh taolodan istig'for tilab, yomg'ir yog'dirishini so'rab duo qilish «istisqo», deyiladi. Istisqoda jamoat bilan namoz o'qish sunnat emas, har kim tanho o'qishi mumkin. Istisqoga chiqishdan oldin sadaqa beriladi. G'aribona kiyinib, boshlarni quyi solgan holda bolalar, keksalar, bolali hayvonlar shahar yoki qishloq tashqarisiga uch kun ketma-ket olib chiqiladi. Imom tik turib qiblaga yuzlangan holda qo'lini ko'tarib, istisqo (yomg'ir so'rash) duosini o'qiydi. Boshqalar qiblaga qarab o'tirgan joylarida «omin», deb turishadi. Istisqo odatda daryo va ko'llari yo'q joyda ado etiladi. Agar daryo va ko'llarda suv kamayib ketsa ham, u yerdagilar istisqo qilishadi.

Qay hollarda namozni buzsa bo'ladi?

Savol: Ba'zan namoz o'qiyotganingizda biror falokat sodir bo'lishi yoki masjidida jamoat farz namozni boshlab qolishi mumkin. Shunday hollarda namozni buzsa bo'ladimi?

Javob: Boshlangan namozni buzish holatiga ko'ra, harom, muboh, mustahab yo vojib bo'ladi. Namozni hech bir uzrsiz buzish haromdir. Molga talofat yetishi mumkin bo'lgan holda namozni buzish muboh bo'ladi. Shaxs hayotini qutqazish uchun esa vojibdir. Komil ado etish niyatida namozni buzish mustahab («Raddul muxtor»). Ya'ni, masalan, yolg'iz o'zi farz namozni o'qiyotganda jamoat namoziga imom shuru' qilsa, (peshin, asr yo xufton namozida) hali bir rakatni o'qimagan bo'lsa, namozni buzib imomga iqtido qiladi. Bir rakat o'qib qo'ygan bo'lsa, yana bir rakat qo'shib, ikki rakatni

tugatadi va imomga ergashadi. Agar uchinchi rakatga turgan bo'lsa-yu, sajda qilmagan bo'lsa, tashahhudga qaytadi, salom berib jamoatga qo'shiladi. Uchinchi rakat sajdasi qilgan bo'lsa, namozni to'la o'qiydi va peshin hamda xufton namozlarida jamoat fazilatini topish uchun nafl niyatida imomga iqtido qiladi. Asr namozidan so'ng nafl o'qish makruh bo'lganidan bu holda jamoatga qo'shilmaydi.

Bomdod va shom namozlarida mazkur holda bir rakat o'qisa-o'qimasa, namozni buzib jamoatga qo'shiladi. Ammo ikkinchi rakat sajdasi ado etgan bo'lsa, namozini to'kis ado qiladi. Imomga iqtido qilmaydi. Zero, bomdod namozidan so'ng quyosh ko'tarilguncha nafl namoz o'qish makruhdur va uch rakat nafl namoz ham yo'q. Aytilgan namozdan bir tarafga salom berish bilan chiqishni unutmazlik lozim («Xulosatul fatvo»).

Bemor qanday namoz o'qiydi?

Savol: Padari buzrukvorim juda keksayib, turib namoz o'qishga quvvatlari yetmaydigan holatga tushganlar. U kishi namozlarini o'tirib o'qisalar bo'ladimi? Umuman, keksa va bemor kishilar namozi haqida ma'lumot bersangiz.

Javob: Turishga quvvati yetmaydigan yoki turganida dardi og'irlashadigan yoxud boshi aylanadigan kishi namozini o'ziga qulay holda o'tirib ado qiladi. Biror narsaga suyanib bo'lsa-da, tik tura oladigan kishi farz namozini o'tirib o'qishi durust emas. Qodir bo'lguncha farz namozini turib o'qishi lozim.

Kasalligi ruku' va sajda qilishga imkon bermaydigan kishi tik turishga qodir bo'lsa-da, namozini o'tirib o'qiydi, ruku' va sujudni imo bilan o'tirgan holda engashib ado qiladi. Bunda sajdaga ruku'dan ko'ra ko'proq engashish kerak.

Tik turishga ham, ruku' va sajda qilishga ham quvvati yetmagan kishi o'tirgan holda imo bilan namozini o'qiydi. Sajda qilish uchun biror narsani baland qilib qo'ymaydi. Zero, bu ish makruh bo'ladi. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam: «Yerga bosh qo'yib sajda qilolsang, sajda qil, bo'lmasa, boshing ila imo etib sajdani ado et», deb marhamat qilganlar.

Dard tufayli o'tirishga ham yaramaydigan kishi chalqancha yotib, boshini baland va oyoqlarini bukkan holda qiblaga qilib, imo bilan namozini o'qiydi.

Boshi bilan imo qilishga ham kuchi yetmagan kishi namozini kechiktiradi. Undan namoz farzi soqit bo'lmaydi.

G'amxo'ri yo'q, kiyimi va joyi nopok bemor tayammum qilib, qodir bo'lgan tomonga yuzlanib namozini ado qiladi.

Bunday yengilliklar namozxonlarga berilgan ulkan marhamatdir. Muhimi, bir kunda besh vaqt farz bo'lgan va mo'minning me'roji hisoblangan namoz tark bo'lmasin, Yaratganga munojot etish to'xtamasin.

Qachon boshlagan ma'qul?

Savol: Namozda oyatlarni xato o'qib qo'ysa, namoz fosid bo'ladi, deyishadi. Shunday bo'lsa, avval qiroatni o'rganib, keyin namoz boshlash kerakmi?

Javob: Namoz balog'atga yetgan har bir mo'minga farzi ayndir. U aqli bor hech bir musulmondan soqit bo'lmaydi. Namozning o'n ikki farzi bor. Ularning ba'zilari uzr sababli soqit bo'ladi. Qiroat hukmiga kelsak, uni xatosiz qilinguncha namoz qoldirilmaydi. Namoz o'qiladi. Ammo namoz uchun zarur bo'lgan miqdordagi suralarni (oyatlarni) to'g'ri o'qish uchun kecha-kunduz harakat qilish vojib bo'ladi. Qiroatni to'g'irlamaslikka hech narsa uzr bo'lolmaydi («Fatvoi Qozixon»).

Azon aytilsa, namoz buziladimi?

Savol: Biz ayollar masjidga chiqmaymiz. Ba'zan namoz vaqti kirib namoz boshlasak, masjidda azon aytib qolinadi. Shunda namozni buzishimiz kerakmi?

Javob: Azon namoz vaqti kirganini bildirish uchun aytilmaydi. Azon erlarning farz namozlari uchun aytiladi. Bu ularga sunnati muakkada (ta'kidlangan sunnat)dir. Ayollar namoz uchun azon aytishmaydi, ular namoz o'qiyotganlarida azon aytilsa, namoz buzilmaydi.

Ayollar masjidda azon aytilishini kutmay, vaqti kirishi bilan namozni o'qiydilar. Zero, ayollarga hamma namozni kirishi bilan o'qish a'lodir.

Namozda narsa yutsa, nima bo'ladi?

Savol: Namoz o'qiyotganda tish orasida qolgan narsani yutsa, namoz buziladimi?

Javob: Agar namozxon tishi orasida qolgan narsa no'xotdan kichik bo'lsa, uni yutishi bilan namozi buzilmaydi. Ammo bu makruhdir. Agar yutgan narsasi no'xotday bo'lsa, namozi buziladi («Fatovoi olamgiriya»).

Namoz vaqti qachon kiradi?

Savol: Namozni vaqtida o'qish farz hisoblanadi. Ammo peshin va asr namozlari vaqti faslga qarab turlicha bo'ladi, deyishadi. Shuni to'laroq tushuntirib bera olmaysizlarmi?

Javob: Bomdod namozining vaqti subhi sodiqdan quyosh chiqqunichadir. Sharqiy ufqda ko'ndalang bo'lib ko'ringan yorug'lik subhi sodiqdir.

Peshin namozining vaqti zavoldan har bir narsaning soyasi o'z bo'yining ikki barobariga yetgunchadir. Zavoldagi soya bunga kirmaydi.

Quyosh og'ishga kelgan vaqti «zavol», deyiladi. Zavoldagi soya turli joylar va oylarda turlichadir. Bizning diyorda har bir kishining zavol vaqtidagi soyasi o'z qadami (oyoq-tovondan panjalar uchigacha) bilan o'lchanganida: saratonda bir yarim, asad oyida ikki yarim, sunbulada uch yarim, mezon oyida besh yarim, aqrab oyida yetti yarim, qavs oyida to'qqiz yarim, jadiyy oyida o'n yarim, dalv oyida sakkiz yarim, hut oyida olti yarim, hamal oyida to'rt yarim, savr oyida uch yarim, javzoyida esa ikki yarim qadam bo'ladi. Odatda har bir odam bo'yi o'z qadami bilan yetti qadam bo'ladi. Binobarin, deylik, hut oyida kishining soyasi o'z qadami bilan yigirma yarim qadamga yetsa, peshin namozining vaqti chiqqan hisoblanadi. Ya'ni, yettining ikki barobari o'n to'rt qadam, unga hut oyidagi asliy soyasi miqdori - olti yarim qadam qo'shilsa, jami yigirma yarim qadamdir.

Asr namozining vaqti peshin namozi vaqti tugaganidan boshlab, to quyosh botgunchadir.

Shom namozining vaqti quyosh botishi bilan boshlanadi va g'arbiy ufqda qizil shafaq yo'qolguncha davom etadi.

Qizil shafaq yo'qolganidan so'ng xufton namozining vaqti kiradi. Subhi sodiqqacha xufton namozini o'qisa bo'ladi.

Vitr namozining vaqti xufton namozining vaqtidir. Ammo vitr namozini xufton namozidan so'ng o'qish vojib. Xufton namozini o'qimasdan vitr namozini o'qish mumkin emas.

Savol: Namozning mustahab bo'lgan vaqtlari ham bormi?

Javob: Besh vaqt namozning har biri aytilgan vaqtlarida o'qilsa, o'z vaqtida o'qilgan hisoblanadi. Ammo bomdod namozini subhi sodiq kirganidanoq emas, balki tong yorishgach, o'qish mustahab bo'ladi. Bu muddat shunday belgilangan: bomdod namozini tugatganida quyosh chiqishiga yana tahorat olib, bomdod namozini o'qishga yetadigan vaqt qolsin.

Peshin namozini qishda avvalgi vaqtida, yozda soya bo'yga bir barobar bo'lishidan avvalroq o'qish mustahabdir.

Asr namozini barcha vaqtda, quyosh gardishida o'zgarish boshlanmagan muddatgacha, kechroq o'qish mustahab bo'ladi.

Shom namozini hamisha quyosh botishi bilan o'qish mustahab.

Qish kunlari xufton namozini tunning birinchi uchdan bir qismi o'tganidan so'ng, yoz kunlari esa ertaroq o'qish mustahabdir.

Vitr namozini uyg'onishga ko'z yetsa, kechening oxirida, subhi sodiqdan oldin o'qish mustahab bo'ladi. Ammo uyg'onishga ko'zi yetmasa, xufton namozidan so'ng o'qish mustahabdir.

Haj marosimidan boshqa vaqtda, Arafot tog'i va Muzdalifa vodiidan boshqa joyda bir namoz vaqtida ikki namoz jam qilib o'qilmaydi.

Iyd namozining vaqti quyosh chiqib, ikki nayza barobarida ko'tarilganidan to zavolgachadir.

Savol: Qaysi vaqtlarda namoz o'qib bo'lmaydi?

Javob: Uch vaqtda, ya'ni quyosh chiqayotganida (to bir yo ikki nayza ko'tarilguncha), tik bo'lganida va botayotganida (shu kungi asr namozidan boshqa) hech qanday namoz o'qib bo'lmaydi.

Tong otib quyosh chiqquncha va asr namozidan so'ng shom namozi o'qilguncha nafl va ikki rakatli tavof namozini o'qish makruhdur. Shuningdek, imom xutba qilayotganida va iyd namozlaridan oldin ham nafl namozlarini o'qish makruh bo'ladi.

Ulovlarda namoz qanday o'qiladi?

Savol: Avtomobil yoki samolyotda ketayotganda namoz vaqti kirib qolsa, qanday ibodat qilinadi?

Javob: Faqih olimlardan Umar Nasuqiy zamonaviy ulov (transport vositalari)da namoz o'qish xususida shunday fikr bildiradi. Uning aytishicha, bunday transport vositalari uchga bo'linadi:

1. Ot, tuya, eshak kabi miniladigan hayvonlar. Bu hayvonlarning ustida hayvon ketayotgan tomonga qaragan holda sunnat va nafl namozlarini o'qish joiz. Faqat farz namozlarini hayvondan tushib o'qish vojib. Chunki hayvonni yurg'izish va to'xtatish egasining ixtiyorida bo'lib, xohlagan joyda tushib namoz o'qishi mumkin.

2. Avtobus, avtomobilga o'xshash to'xtatish mumkin bo'lgan yoki mumkin bo'lmagan vositalar. Bular ham yo'lovchisiga qarab ikki qismga bo'linadi:

- yo'lovchi transport vositasi egasi bo'lsa, farz namozlarini yerga tushib ado qilishi zarur;

- yo'lovchi transport vositasi egasi bo'lmasa, namoz vaqtida xushmuomalalilik bilan uni to'xtatishni so'raydi. To'xtata olmagan taqdirda iloji boricha o'tirgan joyida ruku' va sajdani qilib namozini transport ichida o'qiydi. Chunki namozni qazo qilganidan ko'ra mana shu tarzda ado etgani afzaldir.

3. Yo'lovchi mingan vosita poezd, kema va samolyotga o'xshash to'xtatilishi mumkin

bo'lmagan vositalarda qiblaga yuzlanish va tik turgan holda namoz o'qish imkoni bo'lsa, o'sha holatda namoz o'qiydi. Agar yuqoridagi shartlar mavjud bo'lmasa, imkoni bo'lgan shaklda o'qiladi, namoz qazo qilinmaydi.

Azon qanday aytiladi?

Savol: Azon aytuvchi (muazzin)ning sifatlari qanday bo'lishi kerak va u nimalarga e'tibor berishi lozim?

Javob: Muazzin oqil, solih, taqvodor, sunnatlarni va namoz vaqtlarini bilgan kishi bo'lishi kerak. U namozxonlar hozir bo'lish miqdorida azon va takbir orasida kutishi kerak. Shom namozida azon va takbir orasida uch qisqa oyat o'qiladigan darajada kutiladi.

Savol: Azon qay holatda makruh hisoblanadi?

Javob: Azon kalimalarini noto'g'ri talaffuz qilib, qo'shiqqa o'xshatib (talqin) aytish, junub holatda azon aytish, balog'atga yetmagan bola, telba, mast, fosiq (gunohi kabira qilib, shariat amrlarini bajarmagan kimsa) va o'tirgan kishilarning azon aytishlari makruhdur. Bunday hollarda azonni takroran aytish mustahabdir. Takbir (iqomat) takror aytilmaydi.

Savol: Juma kuni peshin namoziga azon aytiladimi?

Javob: Yo'q, juma kuni uzr bilan juma namoziga bormaganlarning peshin namoziga azon va iqomat aytishlari makruhdur.

Savol: Muazzin iqomatni yurib aytishi mumkinmi?

Javob: Muazzin azon va iqomat aytayotganida yurishi va gapirishi joiz emas. Chunki bu ikkisi namoz singlaridir. Agar «Qod qomatis-solah»ga kelsa, ixtiyorlidir: iqomatni joyida tugatishi yoki boshqa safga o'tish uchun yurishi mumkin («Fatvoi Qozixon»).

Jamoat namoziga kechikilganda...

Savol: Ba'zan masjididagi jamoatga ulgurmay, kech qolamiz. Namozga kechikib qo'shilganlar namozni qanday tugatadilar?

Javob: Jamoat namoziga bir yo undan ortiq rakat o'tkazib qo'shilgan kishi masbuqdir. Masbuq imom namozni salom berib tugatguncha unga ergashib namoz o'qiydi. Imom salom berganidan so'ng qoldirgan rakatlarini o'qishga turadi va sano o'qiydi, taavvuz va tasmiya aytadi. Masalan, uch va to'rt rakat farz namozlarning oxirgi bir rakatida imomga iqtido qilgan kishi qoldirgan rakatlarni quyidagicha o'qiydi: imom salom berganidan so'ng u turib sano o'qiydi, taavvuz va tasmiya aytib, Fotiha surasini va yana bir surani o'qiydi. Ruku' va sajda qiladi va o'tirib tashahhud o'qiydi. So'ng turib tasmiya aytib, Fotiha surasini va yana bir surani o'qiydi. Ruku' va sajda qiladi. Agar namoz uch rakatli bo'lsa, o'tirib tashahhud, salovot va duo o'qib, namozini tugatadi. Agar namoz to'rt rakatli bo'lsa, o'tirmay, qiyomga turadi va faqat Fotiha surasini o'qiydi, ruku' va sajda qilib, so'ng o'tiradi. Tashahhud, salovot va duo o'qib,

namozini tugatadi. Masbuq uch holda imomning salomini kutmay, tashahhud miqdoricha o'tirgach, qoldirgan rakatlarini o'qishga turishi mumkin:

- namoz vaqti o'tayotgan bo'lsa;
- mash muddati tugayotgan bo'lsa;
- oldidan kishilarning kesib o'tishi xavfi bo'lsa.

Ruku' va sajdani imomdan oldin qilsa...

Savol: Ba'zi namozxonlar ruku' va sajdada imomdan oldinga ketib qolishadi. Bu holda ular qanday yo'l tutishlari kerak?

Javob: Namoz davomida imomdan oldin ruku' va sajda qilgan kishi qiroat qilmay, qo'shimcha bir rakat o'qishi lozim bo'ladi. Zero, birinchi rakatda imomdan oldin qilgan ruku' va sujudi hisob bo'lmay, ikkinchi rakatda ruku' va sujudi birinchi rakat hisobiga o'tadi. Shuning uchun u yana bir rakat qo'shishi kerak.

Namoz davomida imom bilan ruku'ni ado etib, sajdani imomdan oldin qilgan kishi esa qo'shimcha yana ikki rakat qiroat qilmay o'qishi lozimdir. Zero, birinchi rakatdagi sajdasi (imomdan oldin bo'lganidan) hisob bo'lmay, ikkinchi rakatdagi sajdasi birinchi rakat uchun hisoblanadi. Ikkinchi rakatdagi ruku'-sajdasiz qolganidan ikkinchi rakat o'rniga o'tmaydi. So'ng to'rtinchi rakat sajdasi uchinchi rakat uchun hisob qilinadi va to'rtinchi rakat ham sajdasiz qolganidan hisoblanmaydi. Demak, yana ikki rakat o'qishi kerak.

Namoz davomida imomdan oldin ruku' qilgan, lekin sajdani imom bilan qilgan kishi esa qiroat qilmay, yana to'rt rakat o'qishi lozim. Zero, sajdada imom bilan qilingan bo'lsa-da, imomdan oldin qilingan ruku' ham ruku'ga o'tmaganidan hech bir rakat ado etilmagan bo'ladi.

Kursida namoz o'qish mumkinmi?

Savol: Yaqinda ish bilan ketayotib, peshinni yo'ldagi bir masjidida o'qishga to'g'ri keldi. Bu masjidida o'ndan ziyod kishi namozni bir chetga qo'yilgan kursi (stul)larda o'qishayotgan ekan. Shu mumkinmi?

Javob: Namoz holatlari xushu' (qullik) va xuzu' (zorlik) ta'biridir. Shuning uchun turishga kuchi yetib sajdada qilishga qodir bo'lmagan kishilar namozni o'zlariga qulay holda yerga o'tirib o'qiydilar. Ruku' va sajdani imo bilan ado qiladilar. Chunki yerga o'tirgan namozxon sajdada joyiga yaqin bo'ladi. Sajdaga qodir bo'lmaganliklari uchun ulardan qiyom farzi soqit bo'ladi. Ularning kursida o'tirib o'qishlari xushu' va xuzu'ga xilof bo'lganidan makruhdur («Raddul muxtor»).

Jamoat qanday yo'l tutadi?

Savol: Imomga iqtido qilganda ba'zi narsalarni imom unutib qo'ysa, jamoat qanday yo'l tutadi?

Javob: Agar imom ado etmasa, jamoat ham bajarmaydigan besh narsa bor. Bular quyidagilar:

1. Agar imom qunut duosini o'qimasa, jamoat ham o'qimaydi.
2. Agar imom ikki iyd namozlarining takbirini aytmasa, qavm ham ularni aytmaydi.
3. Bordi-yu, imom to'rt rakatli namozning ikkinchi rakatidan so'ng o'tirmasa, jamoat ham o'tirmaydi.
4. Agar imom sajdada oyatini tilovat qilsa-yu, tilovat sajdasini qilmasa, qavm ham sajdai tilovatni ado etmaydi.
5. Agar imom sajdai sahv qilmasa, jamoat ham sahv sajdasini bajarmaydi.

Savol: Ba'zi hollarda jamoat imom qilganini ado etmasligi kerak ekan. Bu holatlar qaysilar?

Javob: To'rt holatda jamoat imom qilganini bajarmaydi. Bular quyidagilar:

1. Agar imom ikki martadan ortiq sajda qilib qo'ysa, jamoat buni qilmaydi.
  2. Iyd namozlarida imom to'rt takbirdan ko'proq takbir aytsa, jamoat bunday qilmaydi.
  3. Agar imom janoza namozida to'rttadan ziyod takbir aytsa, qavm bunday qilmaydi.
  4. Agar imom to'rt rikatdan so'ng tashahhud o'qib turib ketsa, qavm turmaydi. Agar beshinchi rikatga sajda qilmay, tashahhudga qaytsa, imom bilan qo'shilib salom beradi. Agar imom qaytmasa, jamoatning o'zi salom berib tugatadi.
- Agar imom to'rtinchi rikatdan so'ng tashahhud o'qimay, beshinchi rikatga turib ketsa, qavm o'tirib tashahhud o'qisa, ammo imom qaytmay, beshinchi rikatga sajda qilsa, hammaning namozi buziladi.

Muqim musofirga iqtido qiladimi?

Savol: Muqim kishi safarda yurgan namozxonga iqtido qilsa bo'ladimi?

Javob: Ha, bo'ladi. Xoh namoz vaqti ichida, xoh vaqt chiqqanidan keyin bo'lsin, muqim kishining musofirga iqtido qilishi durustdir. Musofirning muqimga namoz vaqtida iqtido qilishi ham durust. Musofir bunday holatda namozni muqim kabi to'liq o'qiydi. Ammo namoz vaqti chiqqach, musofirning muqimga iqtido qilishi durust emas.

Musofir muqimlarga imom bo'lsa, namozni boshlamasdan avval yoki salom bergach, «Namozingizni tamomlang, men musofirman», deyishi mustahabdir. Muqim musofirga iqtido qilganida musofir namozini tamom qilganidan so'ng qolgan ikki rikatini qiroat qilmasdan tamomlaydi.

Masjidda nimalar mumkin emas?

Savol: Masjidda ba'zi ishlarni qilish makruh bo'larkan. Shu haqda kengroq ma'lumot berolmaysizlarmi?

Javob: Namozxonlarning masjid ichida quyidagi ishlarni qilishlari makruh hisoblanadi:

1. Masjid ichidan uzrsiz yo'l qilib olish.
2. Masjidda uxlash (ammo e'tikof o'tiruvchi va joyi yo'q musofirning masjidda uxlashi makruh emas).
3. E'tikof o'tiruvchilardan boshqalarning masjidda ovqatlanishlari.
4. Zikr-tasbehlarda ovozni ko'tarib namozxonlarga halaqit berish yoki cho'chitib yuborish. (Agar namoz o'qiyotgan yoki zikr-tasbeh qilayotgan kishilarga xalal bermasa, masjidda jahriy Qur'on o'qib, Allohni zikr qilish afzaldir. Chunki jahriy zikrda zokirning qalbi uyg'oq turadi, uyqusi qochib, ibodatni sergaklik bilan ado etadi)
5. Masjidda dunyo ishlaridan bo'lgan gap-so'zlarni gaplashish.
6. Masjidda oldi-sotdi qilish.
7. Tahoratni ushlab turolmaydigan, masjidni najosat qilib qo'yish ehtimoli bo'lgan go'daklarning masjidda kirishi
8. Masjidda tupurish, burun qoqish, balg'am tashlash.
9. Yo'qolgan narsani masjidda e'lon qilish.
10. Masjidda she'r aytish. (Ammo Haqqa da'vat qilish, hikmatli so'zlar bilan Alloh ne'matini eslatish, Rasululloh alayhissalom sifatlari zikri, taqvodorlar sifati kabi mavzularda bo'lsa, shu she'rdan da'vat asnosida foydalanish yaxshidir).
10. Masjid ichida tilanchilik qilish yoki tilanchiga pul berish.

Savdoning odoblari qaysilar?

Savol: Savdo-sotiq (bay')da ham ma'lum odoblar borligini eshitdim. Bular qaysilar?

Javob: Tojirlik - kasblarning eng yaxshisi hisoblanadi. Savdo-sotiqningham alohida odoblari bor. Ular quyidagilar:

1. Sidqi muomala. Ya'ni, molni navi, jinsi, masdari va xarajatlari haqida yolg'on aralashmay, haqiqiy sifati bilan tavsiflash. Imom Termiziy Rufo'adan (r.a.) rivoyat qilgan hadisda Payg'ambar (s.a.v.)

bunday deydilar: «Albatta tojirlarning Alloh saqlagan, go'zal muomalali va rostgo'ylaridan boshqalari fojirlardan bo'lib qayta tiriladilar».

2. Muomalada bag'rikeng bo'lish. Ya'ni, sotuvchi narxdan tushib, oluvchi oshiqroq to'lab himmat qilish. Imom Buxoriy Jobirdan (r.a.) rivoyat qilgan hadisda Rasululloh (s.a.v.) shunday marhamat qiladilar: «Sotganda, sotib olganda va qarzini talab qilganda xushmuomala bo'lgan kishiga Allohning rahmati bo'lsin».

3. Garchi so'zi rost bo'lsa-da, qasam ichishdan tiyilish. Bay'da Alloh nomi bilan qasam ichishdan mutlaqo tiyilgan ma'qul. Alloh taolo: «Yaxshilik qilish, taqvodor bo'lish va odamlar orasini isloh qilish (kabi amallardan to'sadigan) qasamlaringiz uchun Allohni bahona qilmangiz» (Baqara surasi, 224-oyat), deydi. Imom Buxoriy va Muslim Abu Hurayradan (r.a.) rivoyat qilishgan hadisda shunday deyiladi: «Qasam molni bozorgir qilsa-da, barakasini ketkazadi».

4. Xayr-ehsonni ko'paytirish. Savdogar savdosi asnosida voqe' bo'lib turadigan kamchiliklariga kafforat bo'lib turishi uchun sadaqa, xayr-ehsonni ko'proq qilib turishi mustahabdir.

5. Qarzni yozib qo'yish va unga shohid qilish. Kelishuv va kechiktirilgan qarzning miqdorini yozib qo'yish mustahabdir.

Bu odoblar musulmon kishi bilishi lozim bo'lgan narsalardandir. Zero, hazrat Umar (r.a.): «Bizning bozorlarimizda dinda faqih bo'lgan (xususan, tijoratning shar'iy ahkomlarini bilgan)largina savdo qilsin», deganlar.

Qay holda savdo durust bo'lmaydi?

Savol: Shariatimizga ko'ra nimalarning savdosi durust bo'lmaydi?

Javob: Quyidagi narsalarning savdosi durust bo'lmaydi:

- harom bo'lgan va iste'moli taqiqlangan narsalar - qon, harom o'lgan hayvon go'shti, xamr, cho'chqa va uning go'shti kabi narsalar savdosi;

- savdosi durust molning durust bo'lmagan molga qo'shib sotish, masalan, halol so'yilgan mol go'shtini harom o'lgan mol go'shtiga qo'shib sotish (ikkisining ham savdosi buzuk bo'ladi);

- halol molni harom mol evaziga sotish yoki ayrboshlash, masalan, gazmol berib, aroq olmoq yoki aksincha;

- suvdagi baliqni, osmonda uchib yurgan parranda va qushlarni tutib olmay, tog'dagi o'tinni terib-to'plamasdan ilgari sotish;

- savdo qilinganda xaridorga topshirishga qodir bo'lmagan narsalarni sotish, masalan, tutib hovuzga tashlab qo'yilgan baliq kabi;

- xaridorga berganda o'zi zarar ko'radigan narsalarni sotish, masalan, uyining xari, to'sinlarini;

- aldanmoq ehtimoli bor narsalarni sotish, masalan, ona qornidagi bolani;

- aniq bo'lmaganidan janjalga sabab bo'ladigan narsalarni, qo'y ustidagi junni

sotish;

- daraxtdagi mevani undan uzib quritilgan mevaga chamalab sotish;
- odam a'zolarini, masalan, sochi, suti kabi;
- harom o'lgan mol va qo'ylarning terisini oshlamay (ho'lini ketkizmay) sotish;
- sotgan narsasini pulini to'lamay, sotgan narxidan arzonga sotib olish;
- savdo taqozo qilmagan, ammo sotuvchi yo oluvchidan biriga foydali bo'lgan shart bilan sotish mumkin emas.

Mevani tupida sotsa bo'ladimi?

Savol: Hozir ayrim kishilar xurmo, olma, nok kabi mevalarni tupida turib, pishmasdan sotib yuborishyapti. Shunga shariatimizda ijozat bormi?

Javob: Foydalanish vaqtiga yetgan bo'lsa ham, yetmagan bo'lsa ham, mevali daraxtning mevasini tepasidaligidayoq sotish mumkin. Xaridorga mevani uzib daraxtni bo'shatish vojib bo'ladi. Savdo vaqtida daraxtdagi mevani uzmay turish shart qilinsa, savdo buzuq (fosid) bo'ladi.

Hayvon so'yishga oid hukmlar qaysilar?

Savol: Hayvonlarni so'yishning bir necha shar'iy hukmlari bor ekan. Shular haqida ma'lumot bormi?

Javob: Alloh taolo bizlarga ato etgan va iste'molini halol qilgan hayvonlarning go'shti faqat shar'iy yo'l bilan so'yilganidagina halol bo'ladi. Hayvonlarni shar'iy so'yish usuli bunday: ular so'yiladigan joyga olib kelingach, oyoqlari bog'lanib, kallasi qiblaga qaratib yotqiziladi (bu amal mustahabdir). Bungacha pichoqlarni o'tkirlab, oldindan tayyorlab qo'yish kerak. Chunki hayvon yotqizilganidan so'ng pichoqlarni o'tkirlash makruhdur, bunda mol ozorlanadi. Bevosita pichoq tortishdan oldin qassob «Bismillahi, Allahu akbar», deb hayvonning hiqildog'i yonidan, bo'yin tarafidan (ya'ni, ko'krak tomonidan) pichoq tortadi. Pichoq tortishda to'rt narsa - qizilo'ngach, ikki qon tomiri va kekirdak kesilishi kerak. Hayvonning joni batamom chiqib bo'lgunicha umurtqa tomiriga pichoq tekkizilmaydi, terisi shilinmaydi, kalla batamom uzilmaydi.

Hayvonni so'yishga yotqizishdan oldin boshiga bolg'a yo o'tkir nayza urib yoki elektr toki yordamida yiqitib so'yish shar'an mumkin emas. Bu usullar bilan so'yilgan hayvon go'shtini yeb bo'lmaydi. So'yilgan hayvonning sakkiz a'zosini - bezlari, erkaklik a'zosi, urg'ochilik a'zosi, orqa yo'lining

oxiri, moyaklari, so'yilganida tomirdan otilib chiqqan qoni, o't pufagi, siydik pufagini yeyish mumkin emas.

So'yilgan hayvon terisini shilishdan oldin og'iz bilan puflab shishirish makruhdur. Bunda dam urgichdan foydalanish mumkin.

Harom o'lgan va yovvoyi hayvonlar terisi pokmi?

Savol: Harom o'lgan va yovvoyi hayvonlarning terisidan foydalansa bo'ladimi?

Javob: Cho'chqadan boshqa go'shti yeyilmaydigan barcha hayvonlarning hamda harom o'lgan mol va qo'ylarning terisi oshlash bilan pok va ulardan foydalanish mumkin bo'ladi. Cho'chqa terisi oshlash bilan ham aslo pok bo'lmaydi. O'lgan fil terisi esa oshlansa, halol.

Shuningdek, harom o'lgan mollarning soch, tirnoq, shox va yog'i bo'lmagan suyaklari

tozadir. Rasulullohning (s.a.v.) ham fil tishidan yasalgan taroqlari bo'lgan. Kiyikning mushk xaltasi mushkning o'zi kabi halol, iste'moli joiz. Yovvoyi mushkning mushki ham pok, undan sepgan kishining namozi durust bo'ladi.

Tamaki haqida nima deyilgan?

Savol: Ma'lumki, Islomning ilk davrida sigaret ham, nos ham bo'lmagan. Fiqh kitoblarida ana shu ikki illat haqida nimalar deyilgan?

Javob: Nabiy (s.a.v.) davrlarida ham, sahobalar va tobe'inlar davrlarida ham sigaret va nos yo'q edi. Shuning uchun ham Kitob va sunnatda ular haqida ochiq aytilmagan. Ammo Qur'on va hadis qiyomatgacha insoniyatga hodiy ekan, bunday bir salbiy moddalar haqida hech gap aytmagan, deyish to'g'ri emas. Boshqa ko'pgina xususlarda bo'lgani kabi tutun va nos to'g'risida ham har ikkala manbada ishoralar bor.

Ummu Salama onamiz deydilar: «Janobi Rasululloh (s.a.v.) har qanday mast qiluvchi va badanni bo'shashtiruvchi, zaiflashtiruvchi narsalarni iste'mol qilishdan qaytarar edilar».

Nos va tamaki sog'lom odamni kasal qilishini, kuchlini zaiflashtirishini hamma, hatto ularni chekayotganlar ham bilishadi, tan olishadi.

Imom Ahmad va Ibn Mojalar rivoyat qilishgan boshqa bir hadisda: «Islomda o'ziga ham, o'zgaga ham zarar yetkazish yo'q», deyilgan.

Savol: Kashandalikning qanday zararlari bor?

Javob: Kashandalikning esa bir qancha zararlari bor. Avvalo, yuqorida aytilganidek, chekuvchining o'ziga zarar.

Tamaki tutunining tarkibida to'rt mingga yaqin modda bo'lib, hammasi inson salomatligini yemiruvchi ekani tibbiy tajribalarda sobit bo'lgan. U qon tarkibini va aylanishini buzadi, tomirlarni qotiradi. Nosning zarari ham tutunnikidan kam emas. Shuningdek, kashanda sog'lig'i bilan birga vaqtini ham yo'qotadi. Har kuni o'rtacha bir quti tamaki chekish bir yarim soat umrni shamolga sovurdi, degan gap. Bu hisob umumiyashtirilsa, bir yilda yigirma uch kunni, o'n olti yilda esa to'liq bir sanani tashkil etadi.

Tamakining oila muhitiga ziyoni, iqtisodiy va ijtimoiy zararlari haqida gapirma ham bo'ladi.

Alloma Abdurahmon ibn Nosir Sa'diy «Hukmu shurbid-duxon» («Tamaki chekishning hukmi») asarida «O'zingizni halokatga tashlamang» (Baqara surasi, 195-oyat); «O'zingizni o'zingiz o'ldirmang. Albatta Alloh sizlarga rahmlidir» (Niso surasi, 29-oyat); «Bugun sizlar uchun barcha pokiza narsalar halol qilindi» (Moida surasi, 5-oyat) oyatlariga suyanib sigaret chekishni harom, deganlar. Bunday hukmni boshqa fatvo kitoblaridan ham topish mumkin. «Fatovoi Tatarxoniya», «Fiqhi Kaydoniy» asarlarida nos, «Ajoibul muhimmat» kitobida esa sigaretning ham tahoratni ketkazishi bayon qilingan.

Xullasi kalom shuki, nosning ham, sigaretning ham iste'moli ulamolarimiz ijmosiga ko'ra man qilingan.

Yolg'onning nechta xili bor?

Savol: Yolg'onchilikning og'ir gunoh ekanini eshitganmiz. Yaqinda yolg'on bir necha xil bo'ladi, deb qolindi. Shular haqida ma'lumot berolmaysizlarmi?

Javob: Yolg'onchilik - munofiqlik belgisi bo'lib, u og'ir gunohlardan hisoblanadi.

Qur'oni karimning bir necha joyida, Rasulullohdan (s.a.v.) rivoyat qilingan ko'plab hadisi shariflarda yolg'onchilikning do'zaxga olib boruvchi gunoh ekani zikr etilgan. Ulamolimiz quyidagilarni eng qabih, deb bayon qilganlar:

1. Qur'oni karim oyatlarini yaxshi bilmagan holda o'z ta'biricha tafsir qilish, noto'g'ri sharhlash yoki tarjima qilish, shuningdek, Alloh taolo buyurmagan narsalarni farz etib, o'zicha joriy qilish. Bu eng katta yolg'on hisoblanadi.

2. Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom nomlaridan yolg'on hadis to'qish.

3. Noto'g'ri guvohlik berish, yolg'on guvohlik berish ulkan gunohdir. Chunki yolg'on guvohlik berish oqibatida haq bukilib, botil bo'y ko'rsatadi.

4. Savdo-sotiqdagi yolg'on (molning aybini yashirish, falonchaga oldim, deyish kabi).

5. Oila a'zolari o'rtasida bir qarashda arzimas tuyulgan yolg'onlar, ayniqsa, yosh bolani aldash va yolg'on va'da berish ham yomon yolg'onlar sirasiga kiradi.

6. Yolg'onning yomonlaridan yana biri bironi kuldirish yoki xursand qilish uchun yolg'on so'zlash.

7. Ko'rmagan tushini ko'rdim, deb boshqalarga so'zlash ham shariatda qattiq qoralanadi.

Faqat uch o'rinda: urushda, urning xotiniga murosa uchun gapirgan yolg'onida, ikki arazlashgan kishining orasini isloh qilish niyatida gapirilgan yolg'on gap gunoh bo'lib yozilmaydi.

Meros kimlarga va qanday taqsimlanadi?

Savol: Shariatga ko'ra, vafot etgan kishining merosi kimlar o'rtasida va qay miqdorda taqsimlanadi?

Javob: Dunyodan o'tgan kishi qoldirgan mol avvalo uning kafaniga, qabrini tayyorlashga isrof va kam qilinmay sarflanadi. So'ngra qarzi bo'lsa, uziladi. Bulardan ortib qolgan molining uchdan biridan vasiyat ado etiladi. Shundan keyin Qur'oni karim va sunnati nabaviyyada bayon qilinganidek, belgilangan merosxo'rlari o'rtasida taqsim qilinadi.

Merosdagi ulushlari Qur'oni karimda zikr etilgan kishilar ashobul-faroiz, deyiladi. Ashobul-faroiz o'n ikki toifa bo'lib, ularning to'rttasi er, sakkiztasi ayollardir.

Erlardan: ota, katta ota (otaning otasi), ona biru ota boshqa aka-uka, er - ashobul-faroizdir.

Ayollardan: xotin, qiz, o'g'ilning qizi, tug'ishgan opa-singil, ota biru ona boshqa opa-singil, ona, katta ona (onaning onasi) - ashobul-faroizdir.

Yuqorida o'n ikki toifaning merosdan qancha va qaysi holda olishlari aniq belgilab qo'yilgan.

Go'dakni emizish majburiymi?

Savol: Qaynonam bolangizni emizsangiz, yaxshi bo'lardi, sun'iy ovqatlarning foydasi ko'p emas, deb tayinlayveradilar. Gaplarida jon bormi?

Javob: Go'daklar uchun ona sutidan foydaliroq, zarurroq hech narsa yo'q. Hech qanday ne'mat, hatto eng zamonaviy ilmlar bo'yicha tayyorlangan sun'iy taomlar ham ona sutining o'rnini bosa olmaydi. Alloh taolo marhamat qiladi: «Onalar bolalarini to'la ikki yil emizadilar. (Bu hukm) emizishni benuqson qilmoqchi bo'lgan kishilar uchundir» (Baqara surasi, 233-oyat).

Ilmiy izlanishlar tabiiy emizish tufayli go'dakdagi kasalliklardan himoyalaniish quvvatini kuchayishini ko'rsatdi. Ona suti go'dakning sog'lom

o'sishiga yordam beradi, xususan, u birinchi oylarda kerak bo'ladigan asosiy ozuqa unsurlarini o'z ichiga olgan. Ona suti toza va musaffo, chaqaloq oshqozon va me'dasining haroratiga munosibdir. Shuningdek, u yengil hazm bo'ladi, go'dakni ichburug', qabziyat va oshqozon yallig'lanishidan asraydi. Iqtisodiy tomondan uning oilaga qo'shimcha hech qanday og'irligi yo'qdir.

Tabiiy emizish go'dakda rahmdillik va o'ziga ishonch kabi sifatlarni tarbiyalaydi. Unga sokinlik va xotirjamlik bag'ishlaydi. Bu narsalar esa bolaning kelajakda kuchli shaxsiyat egasi bo'lishiga yordam beradi. Ijtimoiy hayot jarayoniga mutanosib ravishda o'sishiga sabab bo'ladi. Yana boshqa tomondan onaning ko'krak saratoniga duchor bo'lmasligiga bois bo'lib, ona tanasidagi unsurlar muvozanatini saqlaydi.

Uylanishning shar'iy hukmlari qanday?

Savol: Uylanishning shar'an bir necha hukmlari bor, deb eshitib qoldim. Shu haqda ma'lumot bersangizlar.

Javob: Kishining jinsiy quvvati, oila mas'uliyatini ado eta olishiga ko'ra, shariatda uylanishning hukmi besh xildir:

1. Uylanish farz - mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, faqat uylanish bilan zinodan saqlana oladigan kishilarga.
2. Uylanish vojib - mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, uylanmasa, zinoga ketish xavfi bo'lgan kishilarga.
3. Uylanish sunnat - mahrga va ayol nafaqasiga yetarli moli bor, jinsiy munosabatga layoqatli kishilarga.
4. Uylanish harom - mahr va ayol nafaqasiga qodir bo'lmagan, jinsiy layoqati yo'qligi aniq kishilarga.
5. Uylanish makruh - mahr va ayol nafaqasini topib berishidan va jinsiy ojizlikdan xavfsiragan kishilarga.

Toq o'tish mumkinmi?

Savol: Beva qolgan ayrim kishilar turmush qurishga imkoniyatlari bo'la turib, negadir toq o'tishadi. Bu haqda dinimizning qanday ko'rsatmalari bor?

Javob: Shar'iy va tibbiy mone'lar bo'lmagan holda toq o'tish nojoizdir.

Faqirlarni juftlash boy musulmonlarning burchidir. Bu narsa iffatli va nomusli turmushning yagona yo'li bo'lib, jamiyatni axloqsizlikdan muhofaza qiladi. Qur'oni karimda shunday deyiladi: «O'z oralaringizdagi tul-bevalarni hamda qul va cho'rilaringizning solihlarini uylantiringlar. Agar ular kambag'al bo'lsalar, Alloh O'z fazlu karami bilan boy-behojat qilur. Alloh (fazlu karami) keng, bilguvchidir» (Nur surasi, 32-oyat).

Bu oyati jaliladan murod Islom jamiyatida uzrsiz bo'ydoq va bevalar bo'lmasin, jinsiy istaklar faqat shar'iy yo'llar bilan qondirilsin, demakdir.

Hazrat Umar (r.a.) shunday deydilar: «Uch kundan keyin o'lishimni bilsam ham, bo'ydoq o'tishdan uylanmoqni afzal ko'raman» (Suyutiy).

Mahr nima degani?

Savol: Bir tanishimga nikoh o'qilayotganida imom «Mahriga nima berasizlar?» deb so'rab qoldi. Bu so'zni hech eshitmagan ekanman, to'laroq tushuntirib berolmaysizlarmi?

Javob: Mahr - urning nikohiga olayotgan ayoliga beradigan puli yoki moli. Mahr nikoh aqdlarining bir majburiyati bo'lib, Qur'oni karim va sunnat bilan sobit bo'lgan.

Imomi A'zam mazhabida mahrning eng ozi o'n dirham kumush (28.05 gramm) miqdori. Bundan oz miqdor belgilansa-da, u tayin etiladi. Ko'pining miqdori chegaralanmagan. Rasululloh (s.a.v.): «Mahrning eng yaxshisi ozidir», deganlar.

Savol: Mahr qizning otasi egalik qila oladimi?

Javob: Ota yoki valiyalar (aka-ukalar) mahr qizning egalik qilolmaydi. Sahih nikoh aqdidan so'ng birga bo'lishgach, mahr shar'an er zimmasiga vojib bo'ladi. Agar nikoh aqdi paytida mahr miqdori belgilangan bo'lsa, shuncha miqdor beriladi, belgilanmagan holda mahri misl berish vojibdir.

Ayolning zamondosh va vatandosh hamshiralari, ammalari va amakilarining qizlariga berilgan mahr miqdori mahri misl bo'lib, ularning bokiralikda, axloq, aql, ilm, odob, yosh, diyonat va go'zallikda tengligi e'tiborga olinadi. Ayolning aytilgan qarindoshlari bo'lmasa, mahalladosh tenglariga berilgan mahr miqdori uning mahri misli bo'ladi.

Savol: Mahr berishning belgilangan alohida muddati bormi?

Javob: Mahr berish vaqti kelishuv asosida belgilanib, nikoh aqdi paytida naqd yo undan so'ng nasiya bo'lishi mumkin. Agar muddati belgilanmagan bo'lsa, urfga e'tibor qilinadi.

Mahr naqd tayin qilinib, hali uzilmagan holda ayol turmush munosabatlariga kirishmaslikka haqqi bor. Bu hol ayolning nafaqasini er zimmasidan soqit etmaydi.

Nikohdan so'ng ayol olgan mahrni eriga hadya qilishi yoki miqdorini kamaytirishi mumkin.

Nikohdan so'ng qovushuv, xilvatda yolg'iz qolishlari, er yo xotindan birining vafoti mahrni to'la berishni vojib etadi. Agar er qovushuv sodir bo'lmay yo xilvati sahihada qolmay, xotinini taloq qilsa, mahrning yarmini berishi vojibdir. Ammo bu holda mahr miqdori belgilanmagan bo'lsa, er xotiniga muta' (ro'mol, ko'ylak va chadra) taqdim etishi vojib bo'ladi.

Shuningdek, mahri belgilanib, qovushuvdan oldin ajralishgan ayoldan boshqa barcha qo'yilgan ayollarga erining muta' taqdim etishi mustahabdir.

Mahr berilmasa, nima bo'ladi?

Savol: Er xotiniga mahr qilsa, deb nimadir va'da qilsa-yu, lekin ma'lum vaqtdan keyin ham olib bermasa, nikoh halol bo'ladimi?

Javob: Turmush qurmoqchi bo'lganlarning nikohi durust bo'lishining sharti shunday: ikki er yoki bir er va ikki ayol huzurida eshittirib ayol «teqdim» yo «o'zimni bag'ishladim», degach, er «qabul qildim», deyishi lozim. Bu so'zlar bir joyda aytilishi va uni guvohlar hamda turmush qurmoqchi bo'layotganlarning har biri eshitishi kerak.

Nikohdan so'ng er ayoli bilan bo'lgach, mahrni naqd bo'lsa, berishi vojib bo'ladi. Agar bir muddat belgilab nasiya qilgan bo'lsa, muddati kelgach, berishi lozim. Agar er va'dasini bajarmay, mahrni paysalga solsa, nikoh buzilmaydi, ammo ayol o'zidan erining bahra olishiga ruxsat bermaslikka haqli bo'ladi («Fatovoi Hindiya»).

Qaytarib olsa bo'ladimi?

Savol: Unashtirilganda berilgan mollar mahr qilsa, o'tadimi?

Javob: Agar ular hadya va boshqa maqsadlar niyatida berilmay, mahr, deb atalsa,

mahr o'rniga o'tadi. Unashtirilgandan so'ng ikki tomon kelisholmay, nikoh aqdi qilinmasa, kuyov kelin tomonga mahr o'rniga bergan barcha mollarni qaytarib oladi.

Nikoh marosimida o'zgalarning kuyovdan oladigan pul-mollari haromdir. Chunki bu rishvat hukmidadir. Shuningdek, hadya sifatida bergan mollari ham, agar ular turgan bo'lsa, qaytariladi («Raddul muxtor»).

Fosid nikoh nima?

Savol: Qanday nikoh fosid nikoh hisoblanadi?

Javob: Guvohsiz nikoh, iddasi tugamagan opasidan so'ng singlisiga uylanish, to'rtinchi ayolning iddasi o'tmay, beshinchisiga nikoh qilish, iddadagi ayolga nikohlanish fosid nikohlardir. Nikohning fosid bo'lganini bilgan er ham, xotin ham uni buzishlari lozim bo'ladi.

Fosid nikohda qovushuv bo'lmagan bo'lsa, idda va mahr vojib bo'lmaydi. Agar qovushuv bo'lsa, idda o'tiradi, mahr belgilanmagan bo'lsa, mahri misl

beriladi. Agar belgilangan bo'lsa, mahri misl va belgilangan mahrdan qaysining miqdori oz bo'lsa, shu beriladi.

Taloq necha xil bo'ladi?

Savol: Taloq bir necha xil bo'ladi, deb eshitdim. Ular qaysilar?

Javob: Taloq ikki xil bo'ladi: raj'iy va boin taloq. Er xotiniga «Seni qo'ydim» yoki «Boshing bo'sh», desa, taloqni niyat qilsa ham, qilmasa ham, bir raj'iy taloq tushadi. Bunday taloqda er idda muddati ichida xotini rozi bo'lmasa ham, nikohni yangilamay, u bilan qaytadan yashashni davom ettirishi mumkin. Raj'iy taloqda guvohsiz xotiniga qaytsa bo'ladi, ammo guvoh bilan qaytish mandubdir (yaxshiroqdir). Raj'iy taloqda er xotiniga qaytgunicha idda vaqti o'tsa, qayta nikoh bilan oilani tiklash mumkin, xolos.

Boin taloq esa ikki xil: kichik boin va katta boin bo'ladi. Er janjallashib turgan xotiniga «Bor ket», «Ko'zimga ko'rinma» kabi taloqdan kinoya bo'ladigan so'zlarni aytib, taloq qilishni niyat qilsa, boin taloq tushadi. Shuningdek, er qo'shilmagan xotiniga taloqqa ochiq dalolat qiladigan so'zlarni aytsa ham, boin taloq bo'ladi. Shu kabi bir yoki ikki boin taloq kichik boin taloq, deyiladi. Kichik boin tushgan zamon nikoh bekor bo'ladi. Er istasa, ayolning roziligi bilan, ikki guvoh ishtirokida nikohni yangilashi mumkin. Uch taloq yoki uchinchisi taloq bo'lsa, katta boin taloq, deyiladi. Katta boin taloq tushsa, birgalikdagi turmushlariga nuqta qo'yiladi. Endi er bu ayolga faqat u boshqa kishiga turmushga chiqib, u bilan biror sabab tufayli ajrashganidan keyingina uylana oladi.

Xotinlar ham taloq qilish huquqiga egami?

Savol: Bizni bir masala qiziqtiradi: xotinlar ham taloq qilish huquqiga ega, deb eshitib qoldik. Shu gapda asos bormi?

Javob: Dinimiz taloq qilish huquqini erlarga bergan. Er bu huquqni xotiniga ma'lum muddatga yoki muddatsiz berishi mumkin. Eri unga bergan huquqqa binoan xotin istasa, shu muddat ichida ajralish huquqiga ega bo'ladi. Istamasa, ajrashmaydi. Bunga «tafviz ut-taloq», deyiladi. Er xotiniga bergan bu taloq huquqini qaytarib ololmaydi.

To'ylar qanday o'tishi kerak?

Savol: To'y - xalqimizning eng suyukli va e'tiborli urf-odatlaridan. Islom

dinimizning nikoh to'yini o'tkazish borasida alohida ko'rsatmalari bormi? Shu haqda ma'lumot bersangiz.

Javob: Musulmonlar orasida dinsizlarga taqlid afsus va nadomat qo'zg'aydigan darajada keng tarqaldi. Xususan, bu hol to'y va hashamlar sohasida ko'proq yoyilgan. To'ylar haromlarni pisand qilmaslik, aroqxo'rlik va boshqa tubanliklar qilinadigan bir marosim bo'lib qoldi.

Binobarin, bu o'rinda musulmonlarga to'ylar qanday bo'lishi lozimligini va Rasulullohdan (s.a.v.) bu haqda vorid bo'lgan hadisi shariflarni eslatib qo'yimoqchimiz. To'y ham Allohga toatning bir ko'rinishidir. Uning roziligi va tavfiqiga sababdir.

To'y nikohni e'lon qilish uchun, odamlar falon yigit falon qizga uylanganini bilishlari, shubha va gumon bartaraf bo'lishi uchun yo'lga qo'yilgandir.

Payg'ambarmiz alayhissalom nikohni e'lon etishni va odamlar orasida yoyishni buyurganlar. To'ydan maqsad odamlarni taomga da'vat etishdir. Ya'ni, taom pishirib, odamlarni uni yeyishga chaqirishdir. Qo'y so'yib to'y qilish fazilatdir. Payg'ambarimiz (s.a.v.) Safiyya onamizga uylanganlarida bo'tqa va xurmo bilan, Zaynab binti Jaxsh onamizga uylanganlarida esa qo'y so'yib to'y o'tkazganlari bir necha hadisda bayon qilingan. Payg'ambarimiz uylanganini aytgan sahobalardan biriga: «Bir qo'y so'yib bo'lsa-da, to'y qil», deganlar.

Musulmonlar to'ylarini halol-haromni farqlab, ma'siyatsiz holatda o'tkazishlari vojibdir. Bu ish qiyin emas. To'ylarimizni dinimizga muvofiq o'tkazish bilan katta balodan, bemazagarchilik va axloqsizlik kabi to'ylardan, bu xatarli vabodan qutulamiz.

Nikohni e'lon qilishning hikmati uni odamlarga bildirish, er-xotindan gumonni daf qilish, Alloh taoloning nikoh aqdi sababli haromni halol va halolni harom etib, insonlarga bergan ne'matini izhor etishdir. Zero, nikoh aqdi xotinni eriga halol qiladi. Xotinning onasini erga, erning otasini xotininga harom qiladi.

Qizni ko'rish mumkinmi?

Savol: Alloh nasib qilsa, yaqinda uylanmoqchiman. Ammo bo'lg'usi kelinning faqat suratini ko'rdim. U bilan ko'rishishim shariatga to'g'ri keladimi?

Javob: Nomahram erkak va nomahram ayolga qarash shar'an haromdir. Shuning uchun nomahramlardan ko'zni tiyish erkagu ayolga birday vojibdir. Nur surasining 30-31-oyatlari mazmuni shunday: «Mo'min erkaklarga ayting: ko'zlarini tiysinlar va avratlarini saqlasinlar! Bunday qilish gunohdan saqlanishlari uchun yaxshidir. Alloh taolo amallaridan xabardordir. Mo'mina ayollarga ayting: ko'zlarini tiysinlar va avratlarini saqlasinlar».

Ammo uylanmoqchi bo'lgan yigitning bo'lajak qaylig'ini (va aksincha) ko'rishi, niyati sovchilik bo'lishi sharti bilan joiz va kerak. Bu haqda hadislar ko'p. Imom Muslim «Sahih»larida Abu Hurayradan (r.a.) rivoyat qiladilar: «Rasululloh (s.a.v.) bir ayolga uylanmoqchi bo'lgan kishidan: «Uni ko'rdingmi?» deb so'radilar. U: «Yo'q», dedi. «Bor-da, uni ko'r», dedilar».

Imom Ahmad, Abu Dovud va Hokim Jobir ibn Abdullohdan (r.a.) rivoyat qiladilar. Rasululloh (s.a.v.) shunday dedilar: «Agar sizlardan biringiz bir ayolga sovchi yubormoqchi bo'lsa, u ayolning nikohiga bois joylarini ko'ra olsa, ko'rsin».

Uylanmoqchi bo'lgan yigit qizning faqat yuzi va ikki kaftini ko'rishi mumkin. Undan boshqa joylarni ko'rishi mumkin emas. Barcha mujtahid ulamolarning istinboti shu. Zero, yuz go'zallikni ko'rsatsa, ikki kaft badan salohiyatini ko'rsatadi. Yigit qizning og'zi va badanining hidini, sochining go'zalligini bilishni istasa, onasi yoki singlisini yuborib bilish imkoniga ega.

Eng yaxshisi, uylanmoqchi bo'lgan yigit qizni unga sovchi yubormasdan ilgari ko'rsin. Agar yoqmasa, qizga ozor yetkazmaydi, sovchi yubormaydi. Qizni ko'rish uchun uning roziligi yo bilishi shart emas. Yigit qizni bildirmay va u sezmaganda holda ko'rish mumkin. Shu yaxshi. Imom Ahmad va Tabaroniy Abu Humayd Sodiyan (r.a.) rivoyat qiladilar. Rasululloh (s.a.v.): «Agar sizlardan biringiz ayolga sovchi yuborgan bo'lsa, u ayol bilmasa-da, uylanish niyatida uni ko'rish gunoh bo'lmaydi», dedilar.

Sovchilar bir bitimga kelishganidan so'ng yigit va qiz yaqinlarining roziliklarini bildirish uchun fotiha o'qish marosimi ma'qul marosim. Ammo fotiha o'qish nikoh hisoblanmaydi. Lekin uylanajak yigitning bo'lajak kelin bilan tanho qolishi, u bilan sayohatga chiqishi, bir-birlarinikiga borib-kelib turishlari, tunlarni birga bedor o'tkazishlari ko'p musulmonlar odat qila boshlagan ajnabiy, buzuc odatlardandir. Bu odatlarga ergashayotgan ba'zi musulmonlar baxtli oila ko'rish uchun shu yo'l bilan yigit va qiz bir-birining fe'l-atvorini o'rganadi, tanishadi, deydilar. Bu maqsad voqelikka va asosga suyanmagan bir xayoldir. Chunki u paytda yigit ham, qiz ham aslida o'zlarida yo'q bo'lgan yaxshi fe'llarni borday qilib ko'rsatishga tirishadi. Haqiqat esa jimjima va hiylalar ko'tariladigan, ulardagi haqiqiy fe'l-atvor bir-birlariga oshkor bo'ladigan to'ydan keyin namoyon bo'ladi. Va tez orada ularning har birining ko'ngli soviydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yigit va qiz oila qurishning hamma bosqichlarida, ya'ni sovchilik, to'y va qo'shilish chog'larida shar'iy yo'l va hukmlarga rioya etishlari Alloh taoloning tavfiqi va roziligi bilan ularga baxtli oilaviy hayotni kafolatlaydi. Ammo musulmon bo'lmaganlarning yomon odatlarini tutganlar ko'p holda baxtsiz bo'ladilar.

Savol: Ota yo boshqa qarindoshlar qizni roziligisiz erga berishlari mumkinmi?

Javob: Balog'atga yetgan qizni roziligisiz erga berishga hech kimning -na otaning, na qarindoshlarning haqlari yo'q.

Savol: Ayolga berilgan mahrni to'la yo biror qismini uning roziligisiz kimdir olishi mumkinmi?

Javob: Yo'q. Mumkin emas, faqat uning o'zi rozi bo'lsagina, olma bo'ladi. Mahr faqat ayolning haqqidir.

Savol: Mehmonxona va ko'ngilochar joylarda o'tkaziladigan to'ylarning hukmi nima?

Javob: To'ylarning qaerda o'tishi muhim emas, qanday o'tishi muhim. Ba'zi xonadonlarda harom-harishlik bilan to'ylar qilinayotganidek, restoranlarda halol-pokiza to'y o'tkazish mumkin.

Savol: Er-xotinga tortiq etilgan hadya kimniki bo'ladi?

Javob: Hadya erga berilgan bo'lsa, erniki, xotinga berilgan bo'lsa, xotinniki bo'ladi.

Kelin va kuyov qanday bo'lishi kerak?

Savol: Har bir voyaga yetgan yigit-qiz o'ziga munosib jufti halol uchratishni orzu qiladi. Musulmon yigit yoki qiz o'ziga juft tanlaganida nimaga e'tibor berishi kerak?

Javob: O'smir yigit va qiz balog'at va yetuklik g'unchalari ochilayotgan paytda, bir kun kelib o'ziga juft bo'lajak umr sherigining sifatlarini xayolan belgilay boshlaydi.

Insonlarning bu sifatlarga qarashlari tarbiyalariga ko'ra turlichadir. Kimdir shakliy

sifatlarni - bo'y, rang va ko'z shakllarini shart deb belgilasa, boshqa birov mol va boylikka e'tibor beradi. Yana biri bo'lajak juftining obro'-e'tiboriga, nasabiga diqqat qiladi.

Haqiqatda bu sifatlarning barchasi matlub va marg'ub. Unga ega bo'lgan juftni izlashga to'siq yo'q. Ammo bu sifatlarning hammasidan yaxshiroq va foydaliroq bir sifat ham bor. U diyonat sifatidir.

Imom Buxoriy va Muslim Abu Hurayra roziyallohu anhudan qilishgan rivoyatda: Payg'ambarimiz sallollohu alayhi vasallam aytdilar: «Ayolga moli, obro'yi, jamoli va dini uchun uylaniladi. Diyonatli ayolga erish, qo'ling tuproqqa yopishgur!» deganlari diyonatli ayoldan boshqa ayolga uylansang, pushaymon bo'lasan, deganlaridir.

Binobarin, yigitning maqsadi diyonatli qizga uylanish bo'lishi kerak. Agar qiz diyonatli bo'lib, ustiga mol, obro' va go'zallik sohibasi ham bo'lsa,

juda yaxshi. Ammo mol, obro' va go'zallik egasi bo'lsa-yu, diyonatsiz bo'lsa, fazilat bo'lmaydi. Moldor diyonatsiz ayol bo'sunmas, diyonatsiz go'zal ayol mag'rur, obro'li diyonatsiz ayol takabbur bo'ladi. Diyonatli ayol go'zal, moldor va obro'li bo'lsa ham, kamtar va xushxulq bo'ladi.

Qayd etilgan ushbu sifat va hollar ayolgagina xos va ayoldagina matlub bo'lmay, erkaklarga ham xos va tegishlidir. Zero, qiz ham yigitning kelishganligi, boyligi yo obro' va nasabiga aldanib qolmay, diyonatli yigitni qidirishi kerak. Diyonatli va solih yigit juft bo'lish uchun eng muhim sifatlarga ega yigitdir. Qolgan sifatlardan keyingi darajada turadi.

Diyonatli yigit xotinini har tomonlama asraydi va himoya qiladi. U bilan totuv yashaydi, uning injiqliklarini ko'taradi. Eng muhimi, uni yaxshi ko'rsa, e'zozlaydi, bordiyu yomon ko'rsa, unga zulm qilmaydi. Agar ayol birga turmushni istamasa, uni qiynab ushlab turmaydi, yo'lini ochib qo'yadi.

Oilaviy hayot qiyinchilik va mas'uliyatlarga to'ladir. U holatlar o'zgarishining bir ulkan maydoni. Oila mol asosiga qurilgan bo'lsa, mol ketgach, nima bo'ladi? Chiroy va obro'ga asoslangan oilalarda bu holatlar o'zgarsa-chi? Shubhasiz, oilaviy hayotda «inqilob» bo'ladi. Kelishmovchilik bosh ko'taradi. Zero, oila mustahkam asosga emas, balki beqaror tayanch va shaxsiy istaklarga tayangan edi.

Ammo diyonat sifati e'tiborga olinib, oila qurilsa-chi? Din diyonatli musulmon qalbidagi mustahkam va sobit aqidadir. Musulmonning so'zlari va ishlari unga asoslanadi va shundan kelib chiqib boshqalar bilan muomala qiladi.

Diyonatli er yoki ayol kengchilikda Alloh taologa shukrli, qiyinchilikda sabrli bo'ladi, voqe'likka imonu sabr bilan yondashadi, jufti haloliga vafo ko'rsatadi.

Iso alayhissalom yerga tushadilarmi?

Savol: Yaqinda imomimiz mav'izalarida «Oxir zamonda Iso alayhissalom yerga tushadilar», dedilar. Bu haqda kengroq so'rashga xijolat qildim. Sizlardan shu haqda «Dinda savolim bor...» kitobi orqali ma'lumot berishingizni so'rayman.

Javob: Zamona oxirida Dajjol paydo bo'lib, yer yuzini fitna-fasodga to'ldirib turganida, Iso alayhissalom osmondan tushib uni o'ldiradilar. U zot Suriya poytaxti Damashqdagi bir masjid minorasiga tushadilar, degan rivoyatlar bor. Iso alayhissalomning yerga tushishlari haqida sahih hadislar vorid bo'lgan. Ahli sunna val jamoaning aqidasi shundaydir. Iso alayhissalom yahudiy va nasroniyalar aytayotganlaridek o'lgan emaslar. Balki u zotni Alloh taolo osmonga ko'targan. **«Holbuki, ular (Isoni) o'ldirganlari ham, osganlari ham yo'q. Faqat ular uchun**

(boshqa birov Isoga) **o'xshatib qo'yildi, xolos. Albatta (Iso) haqida talashib-tortishgan kimsalar uning (o'ldirilgan-o'ldirilmagani) haqida shubhada qolganlar. U haqda hech qanday bilimlari yo'q. Faqat gumonlarga beriladilar, xolos. Uni o'ldirmaganlari aniqdir. Balki uni Alloh osmonga ko'targandir»** (Niso surasi, 157-158-oyatlar).

Iso alayhissalom qiyomatdan oldin Dajjolni o'ldirganlaridan keyin Islom shariati bilan hukm yuritadilar. Xochni sindirib, to'ng'izlarni o'ldiradilar, jizyani bekor qiladilar. Yer yuzida Alloh xohlaganicha yashab, keyin vafot etadilar. Musulmonlar u zotga janoza o'qib, dafn qilishadi.

Dajjol qanday maxluq?

Savol: Yaqinda bir kitobda qiyomat yaqinlashganda Dajjol, degan maxluq tushishi haqida o'qib qoldim. Shu haqda batafsilroq ma'lumot bera olmaysizlarmi?

Javob: Qiyomat qoim bo'lishining alomatlaridan biri Dajjol degan maxluqning chiqib, yer yuzidagi odamlar o'rtasida fasod tarqatishi va ularni yo'ldan ozdirishidir. Dajjol haqida Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomdan bir necha sahih hadislar rivoyat qilingan.

Arabchada «Dajjol» - «Ashaddiy yolg'onchi, aldamchi, firibgar» ma'nolarini anglatadi. Hadislarda keltirilishicha, Dajjolning bir ko'zi ko'r, sog' ko'zi esa uzum donasiday bo'rtgan, peshonasida ortiqcha eti bo'ladi. Ikki ko'zining o'rtasida «kofir» degan yozuv bor, o'qishni bilgan mo'minlar bu yozuvni o'qiy oladilar. Dajjol ilohlikni da'vo qiladi. Alloh taoloning izni bilan g'ayritabiiy ishlar va mo'jjizalar ko'rsatib, odamlarni yo'ldan ozdirmoqchi bo'ladi. Ba'zi odamlar unga aldanadilar ham. Imom Navaviyning yozishlaricha: «Alloh Dajjol bilan ham bandalarini imtihon qiladi. O'zi qodir ishlarga uni ham layoqatli qilib qo'yadi: masalan, u bir yosh yigitni o'ldirib-tiriltiradi, yerlarni hosildor qilib qo'yadi, uning ham jannati, do'zaxi, ikki daryosi bo'ladi. Yer xazinalari unga bo'ysunadi, buyursa, osmondan yomg'ir yog'ib, yerdan o'simliklar unadi. Bularning hammasi albatta Alloh taoloning xohish-qudrati bilan bo'ladi».

Mo'minlar unga aldanishmaydi, dinlarida sobit qolishadi. Ma'lum vaqt o'tgach, ko'kdan Iso alayhissalom tushib uni o'ldiradilar.

Ruh ko'chib yuradimi?

Savol: Yaqinda gazetalarning birida «Inson o'lgach, ruhi yangi tug'ilayotgan insonga ko'chadi», degan gapni o'qib qoldim. Shu to'g'rimi?

Javob: Bu kabi gaplar botil va kufrdir. «Tanosux» aqidasi ishonuvchi toifalardan bir turi ana shunday deydi. Bunga ba'zi ravofizlar ishonishadi. Ularning e'tiqodiga ko'ra, inson ruhlari farishtalardan jannatni tortib olmoqchi bo'lib, ular bilan tortishganda Alloh ularni yerga tushirgan va ularni yer yutgan. Alloh taolo yerdan bir qabza va ba'zi ruhlarni olib Odam alayhissalomni yaratgan. Qolgan ruhlar yerdan o'sib chiqqan o't-o'lan va daraxtlar bilan chiqadi. Ularning o'sishi ruh ta'sirida bo'ladi. Qaysi bir ruhning gunohi kechirilgan bo'lsa, uning ta'sirida o'sgan o't yo daraxt mevasini inson yeydi va u inson ruhiga qo'shiladi. Gunohi kechirilmagan bo'lsa, uni hayvon yo qushlar yeydi va yana yerga qaytadi, shu holda aylanib yuradi. Agar gunoh qilsa, u o'lgach, ruhi it yo to'ng'iz yoki kofir jasadiga o'tadi va azoblanadi. Oqibatda barcha ruhlar qilgan gunohidan poklanib Alloh taologa qaytadi.

Bunday e'tiqod qilish kufrdir (Alloh O'zi saqlasin).

Ahli sunna val jamoa e'tiqodi shunday: har bir jasadning alohida ruhi bor. Har bir jasad o'z ruhi bilan qiyomatda qayta tiriladi va hisobga tortiladi. Qur'oni karimda shunday marhamat qilinadi: «(Ey Muhammad alayhissalom), sizdan ruh-jon haqida so'raydilar. Ayting: «Ruh yolg'iz Parvardigorim biladigan ishlardandir». Sizlarga juda oz ilm berilgandir» (Al-Isro surasi, 85-oyat); «Ular (jannatda) birinchi o'limdan (ya'ni, dunyo hayotidan ko'z yumganlaridan) boshqa o'limni totmaslar. (Alloh) ularni do'zax azobidan saqlagandir» (Duxon surasi, 56-oyat).

Folbinlikning hukmi qanday?

Savol: Keyingi paytlarda kelajakni oldindan aytib beradigan turli folbinlar, g'aybni bilishni da'vo qiluvchi kohin va munajjimlar paydo bo'lib qoldi. Ularning shariatga ko'ra hukmi qanday bo'ladi?

Javob: Ilmul raml va fol (agar-chi Mushaf bilan bo'lsa-da) qoralangan ilmlar jumlasidandir. Chunki bular Qur'oni karimda haromligi qat'iy bayon etilgan azlom jumlasidandir. Kohinning g'aybdan bergan xabarini tasdiqlash oyati karima va hadisi sharifga asosan kufrdir. Payg'ambarimiz (s.a.v.) shunday marhamat qilganlar: «Kim kohin huzuriga borib, u aytganini tasdiq etsa, Muhammadga nozil etilganni inkor etgandir».

«Aqidai Tahoviyya»ning shorihi shunday yozadi: «Ishboshi va barcha qodirlarga vojib shulki, munajjim va kohinlarni, qur'a andoz va folbinlarni ko'cha-ko'yda o'tirishdan hamda xonadonlarga borib o'z «amal»larini bajarishdan qaytarsinlar».

G'aybni bilishni da'vo qiluvchilar bir necha turdir: «kohin», «arrof» va «munajjim». Jini borligini da'vo etib, unga istiqbol ishlaridan xabar berib turishni e'tirof etuvchilar «kohin», o'g'irlangan va yo'qolgan narsalarni bilish da'vogarlari «arrof», yulduzlar holatiga qarab istiqbolni aytuvchilar «munajjim»dirlar. Bularning barchasi shar'an qoralangandir. G'aybni Allohdan o'zga bilmas.

«Inson g'aybni bilishni da'vo qilsa, kohinga borib uni tasdiq etsa, kofir bo'ladi», «O'g'irlangan narsalarning (joyini) bilaman, menga jinlar xabar berayotgani uchun bilaman, deyish bilan (odam) kofir bo'ladi», deyiladi kitoblarda.

Shariatda faqat istixora qilib bajarajak ishining yaxshi yoki yomon ekanini Allohdan so'rash mumkin. Kohin va munajjimlar vositasida istiqboldagi iqbol yo kulfatlarni bilishga intilish man etilgandir.

Kohinlik harom, uning puli ham haromdir. Kohinlikni haq bilgan kimsa kofirdir. Chunki u g'aybni bilishda Allohga sherik bor, deb e'tiqod qiladi.

Ibn Abbos (r.a.) rivoyat qilgan hadisda shunday deyiladi: «Kohinlikdan saqlaning! Zero, kohinlik sharkka chaqiradi. Shirk va uning ahli do'zaxdadir» («Fatovoi Bazzoziya», «Fatovoi Tatorxoniyaya», «Aqidai Tahoviyya», «Aqidai Nasafiyya» asosida tayyorlandi).

Jinlardan panoh so'rash yo'q!

Savol: Ba'zilar jinlardan qo'rqib, ulardan yordam, panoh so'rashgacha borishadi. Shu mumkinmi?

Javob: Yo'q, mumkin emas! Alloh taolo jinlarning so'zlari haqida hikoya qilib shunday deydi: «Albatta insdan bo'lgan (ayrim) kishilar jindan bo'lgan kimsalardan panoh tilashib, ularga yanada haddan oshishni-muttahamlikni ziyoda qilur edilar». Ya'ni, qadimda (hozir ham) ayrim kimsalar biron xilvatroq yerga borib qo'nmoqchi bo'lsalar, o'sha yerning «egalari» bo'lgan jinlarning kattalaridan panoh so'rar edilar va buni bilgan jinlarning muttahamligi yanada ziyoda bo'lib, «Mana, bizlar faqat jinlarga emas, balki

insonlarga ham xojamiz», deyishib g'ururlanishar edi. Ushbu oyatda Qur'on bunday aqidaning botil ekanini aytib, jinlar ham xuddi insonlar kabi Allohning bandalari ekanlarini, binobarin, Alloh taoloning izni-irodasisiz hech kimga foyda yo ziyon ham yetkaza olmasliklarini bildiradi (Alouddin Mansur izohi).

Saddiy aytadi: «Kishilar ahllari bilan safarga chiqib bir joyga qo'nsalar: «Men, molim, farzandim va ulovim shu yerda ekanmiz, shu vodiyning ulug' jinlaridan panoh tilaymiz», der edilar». Qatoda aytadi: «Agar Allohni qo'yib, ulardan panoh tilasalar, jinlar mana shunda ularga ozor berish bilan qo'rqitadi».

Abu Hotim Ikrimadan rivoyat qilishicha, jinlar insonlardan xuddi insonlar jinlardan qo'rqanlaridek, balki undan-da qattiqroq qo'rqadilar. Agar insonlar biror joyga qo'nsalar, u yerdan jinlar qochishadi. Agar qavm ulug'i: «Bu joyning ahli ulug'idan panoh tilaymiz», desa, jinlar: «Ular bizdan biz ulardan qo'rqqanimizdek qo'rqishmoqda», deyдилar-da, ularga yaqinlashib sharpa, ko'lanka va vasvasa bilan qo'rqitishadi.

Jinlardan panoh tilash shirkdir. Buning o'rniga Alloh taolo bizga boshqa yaxshi amalni bergan. Havla binti Hakimdan Imom Muslim rivoyat qilishicha, u kishi aytadi:

- Men Rasulullohning (s.a.v.) shunday deganlarini eshitdim: «Kim bir joyga qo'nganda «A'uzu bikalimatillahit-tammati min sharri ma xolaq», desa, o'sha joydan ketgunicha unga hech narsa zarar bera olmaydi».

Imom Muslimning «Sahih»ida Abu Hurayradan (r.a.) shunday rivoyat keltiriladi: «Payg'ambarga (s.a.v.) bir kishi kelib: «Ey Rasululloh, kecha meni chayon chaqib oldi», dedi. U zot: «Kech kirganda «A'uzu bikalimatillahit-tammati min sharri ma xolaq»ni aytmadimmi?» deb javob qildilar».

Imom Qurtubiy Allohdan panoh tilash o'rniga jinlardan panoh tilash shirk va kufrdir, degan.

Zulqarnayn kim bo'lgan?

Savol: Ko'plab kitob va darsliklarda Zulqarnayn bu makedoniyalik Aleksandrning o'zi, deb yozishadi. Shu to'g'rimi?

Javob: Yo'q, ular boshqa-boshqa odam. Lug'atda Zulqarnayn «ikki shoxli», degan ma'noni bildiradi. Qur'oni karimning Kahf surasida zikri kelgan mo'min bandaning nomi Zulqarnayndir. Ba'zi tadqiqotchilar chalkashtirganiday, makedoniyalik Iskandar (Aleksandr Makedonskiy)ning bunga aloqasi yo'q, chunki u mo'min bo'lmagan. Qur'onda qissasi kelgan va qadimda yashab o'tgan buyuk shoh Zulqarnaynga Alloh taolo yerda saltanat bergan va barcha narsaga yo'l-imkoniyat ato etgan. U safari davomida uchratgan bir qavmga yer yuzida buzg'unchilik qilib yurgan Ya'juj va Ma'juj qavmidan himoyalani uchun bir devor-to'siq qurib bergan.

Ibn Jarir Tabariyning «Jome' ul-bayon» tafsirida keltirilishicha, Zulqarnayn Misr ahlidan chiqqan bo'lib, uning ismi Marzubon ibn Marduba al-Yunoniy - Yunon ibn Yofas ibn Nuh avlodidan edi.

«Isroiliyot» nima degani?

Savol: Islomiy kitoblarning birida «Isroiliyot», degan so'zni uchratib qoldim. U nima degani?

Javob: Yahudiylar va nasroniylardan o'tib qolgan oldingi ummatlarning va nabiyning qissalaridan so'zlovchi rivoyatlar «Isroiliyot», deyiladi. Tavrot va Injilda vorid bo'lgan xabarlar qisman Qur'oni karimda ham zikr etilgan. Masalan, Odam alayhissalom va uning Yerga tushishi qissasi, Muso (a.s.) bilan qavmiga tegishli naqllar,

Iso (a.s.) va onalari Maryam haqidagi rivoyatlar va hokazolar shular jumlasidandir. Bularning hammasi Qur'oni karimda va'z va ibrat uchun muhtasar holda bayon etilgan. Keyinchalik musulmonlar ana shu muhtasar xabarlar tafsilotini avvalgi ummatlarning rivoyatlarida ko'rishgan va ularni o'rganishgan, iqtiboslar olishgan. Lekin bu ma'lumotlarning ishonchliligiga ko'p ham e'tibor qilishmagan. Vaholanki, Alloh taolo ahli kitoblar o'zlariga nozil qilingan Kalomni o'zgartirib yuborganlarini Qur'onning bir necha o'rinlarida ma'lum qilgan. Musulmonlar isroiliyotlarga yengillik va e'tiborsizlik bilan qaraganlari uchun ular tafsir kitoblarining ko'piga kirib qolgan.

Isroiliyotlarning masdari asosan to'rt kishi nomi bilan bog'liq. Bular: sahobiy Abdulloh ibn Salom (r.a.), tobe'inlar - Ka'b ul-Axbor, Vahb ibn Munabbah hamda Abdulmalik ibn Abdulaziz ibn Jurayjlaridir.

Ulamolar isroiliyotlarni uch qismga ajratganlar:

1. Maqbul xabarlar. Ularning sahifligi Payg'ambarimizning (s.a.v.) hadislarini orqali bilingan. Masalan, avvalgi Kitoblarda zikr etilgan Xizr (a.s.) nomi Imom Buxoriy rivoyat qilgan hadisda ham kelgan.

2. Sukut qilinadigan xabarlar. Ularning rost yoki yolg'onligi ma'lum emas. Bu turdagi rivoyatlarni nasihat va ibrat uchun loyiq bir suratda hikoya qilish joiz. Lekin ularning sahifligiga iymon keltirmaymiz, yolg'onga ham chiqarmaymiz.

3. Inkori etiladigan xabarlar. Ular dinimizga va sog'lom aqlga xilofdir. Masalan, Isoning (a.s.) xochga mixlangani haqidagi rivoyatlar. Bu xabarlarni tasdiqlash, qabul etish, rivoyat qilish mumkin emas. Biron zarurat bilan naql etilganda unga izoh berish vojib. Ko'pgina tafsirlar ana shu ishonchsiz xabarlar tufayli sahiflik darajasini yo'qotgan.

Qo'shnining qanday haqlari bor?

Savol: Qo'shnining qo'shnida bir qancha haqlari bor, deb eshitdim. Ular qaysilar? Javob: Bu haqda Rasulullohdan (s.a.v.) rivoyat qilingan bir sahif hadisni keltiramiz: «Rasululloh (s.a.v.): «Qo'shni haqqi nima ekanligini bilasizlarmi?» deya so'radilar. So'ngra o'zlari javob qilib:

- Agar qo'shni sizdan yordam so'rasa, yordam berasiz;
- dushmanidan panoh tilab oldingizga kelsa, himoyangizga olasiz;
- qarzi so'rasa, qarzi berasiz;
- kasal bo'lib qolsa, holidan xabar olasiz;
- qazosi yetsa, janozasida qatnashasiz;
- unga yaxshilik yetsa, qutlaysiz;
- boshiga musibat tushsa, tasalli berib ko'nglini olasiz;
- uning iznisiz uyingizni havo o'tishini to'sib qo'yadigan darajada baland ko'tarmaysiz;
- unga aziyat yetkazmaysiz;
- meva-cheva sotib olsangiz, unga hadya qilasiz, berishni istamasangiz, uyingizga ko'rsatmay olib kirasiz, bolangiz ham qo'shnining bolalari havasini keltirib mevalarni ko'chaga olib chiqmasin;
- qozondagi taom hidi bilan qo'shningizga aziyat bermang, hidi chiqsa, undan qo'shniga ham bir oz ulashing, - deganlar».

Nafil ro'zani ochsa bo'ladimi?

Savol: Nafil ro'za tutgan edim, uzoq vaqt ko'rishmagan mehmonlarim kelib qolishdi. Ro'zamni buzishim mumkinmi?

Javob: Nafl ro'za tutgan kishi uni uzrsiz buzishi mumkin emas. Ammo uzr bo'lganda buzish mumkin. Mehmondorchilik - mehmonga ham, mezbonga ham ro'zani ochish uchun agar taom tanovul qilinmasa-da, ulardan biri ozorlanadigan bo'lsa, uzr hisoblanadi. Nafl ro'zani qanday sabab bilan bo'lishidan qat'iy nazar buzgan kishi albatta qazosini tutishi kerak. Biroq ikki hayit va tashriq kunlari nafl ro'za tutib bo'lmaganidan uni buzish vojib bo'ladi, ammo qazosini tutish lozim bo'lmaydi (chunki bu besh kunda ro'za tutish haromdir).

Saqich chaynasa, ro'za ochiladimi?

Savol: Ramazon paytida bir qarindoshimiz bemalol saqich chaynab yurdi. So'rasam, ro'zam ochilmaydi, dedi. Shu to'g'rimi?

Javob: Avval chaynalgan oq saqich chaynash ro'zani buzmasa-da, makruhdur. Agar u saqich avval chaynalmagan yoki qora bo'lsa, ro'za buziladi.

Chunki uning ba'zi bo'laklari qoringa kiradi.

Ro'zador bo'lmagan ayollarga tabiiy saqich chaynash makruh emas. Chunki saqich ayollar uchun tish tozalash vositasi o'rnidadir. Erlarga saqich chaynash makruhdur.

Qon quydirsa-chi?

Savol: Qon quydirganda yoki sanchqi orqali ukol qilinganda ro'za ochiladimi?

Javob: Ha. Kimki qon quydirsa, huqna (klizma) qildirsa, burniga dori quysa yoki qulog'iga dori tomizsa, ukol olsa, ro'zasi ochiladi. Bu Payg'ambarning (s.a.v.) «Ro'za ichkariga kirgan narsadan buziladi», degan so'zlariga binoandir. Zero, unda ro'zaning ochilishi ma'nosi bor. Ya'ni, badanga manfaati bor narsa qoringa yetib boradi. Ammo mazkur hollarda kafforat vojib emas. Chunki kafforat faqat yeganda, ichganda va jinsiy aloqa qilganda vojib bo'ladi («Hidoya»).

Tasbeh avvalda bo'lganmi?

Savol: Masjidlarda, ko'chada, majlislarda ba'zi kishilarning tasbeh o'girib turganini ko'ramiz. Tasbeh avvaldan bo'lganmi yoki keyinchalik urfga kirganmi?

Javob: Tasbeh, ya'ni «Subhonalloh», deb Allohni zikr etish ham dinimizda ibodat sanaladi. Rasululloh (s.a.v.) hayotliklaridayoq sahobiylar Allohni zikr etish, aytgan tasbeh, tahmid, takbir va tahlillarining sanog'ini belgilashda turli vositalar: mayda toshlar, xurmo danaklari, g'alla donalari, turli marjonlardan foydalanishgan. Masalan, mashhur sahobiy Abu Hurayraning ipni bir-biriga tugib ikki ming tugunli tasbeh yasab olganlari, keyinchalik aytgan zikrlarini sanashda toshcha va xurmo danaklarini alohida xaltaga joylab foydalanganlari rivoyat qilingan. Rasulullohning (s.a.v.) qizlari hazrati Fotimaning ham zikrlarni sanash uchun ipga tizilgan bir marjonlari bo'lgan. Keyinchalik xurmo, zaytun danaklarini teshib, ipga tizib yoki marjon va toshchalardan hozirda siz bilan biz biladigan tasbehtar yasala boshlangan. Zikrni ma'lum miqdorga yetkazib, qalb huzuriga erishilgani uchun ham musulmonlar tasbehdan foydalanganlar va u keng ommalashgan.

Salomlashish sunnatdir

Savol: Yaqinda ko'chada bir kishiga salom bersam, alik olmay o'tib ketdi. Bu holda menga gunoh bo'lmaydimi? Umuman salom berish, alik olishning qanday

qoidalari bor?

Javob: Ikki mo'min bir-biriga duch kelganida, xoh tanish, xoh notanish bo'lsin, salom berishlari kerak. Salomlashish sunnatdir. Bir kishiga salom berilsa, javobi farzi ayndir. Ko'p kishiga salom berilganida bir kishi javob qaytarsa, kifoya.

Salomni «Assalomu alaykum!» yo «Assalomu alaykum va rohmatallohi va barokatuh!» deb to'liq aytish kerak. Javobda «Va alaykum assalom!» yo «Va alaykumus-salamu va rohmatallohi va barokatuh!» deyiladi. Javob albatta to'liq aytiladi, qisqa qilib aytilmaydi. Javob kechiktirilsa, salom beruvchiga eshittirilmasa, farz gardandan tushmaydi.

Bir kishi ko'pchilik mo'minlarning oldiga kirsam, bir kishini emas, barchani qasd qilib salom beradi. Ammo ko'chada va bozorda bir kishini xoslab salom bersam ham bo'ladi. Agar bir kishi boshqa kishiga birovdan

salom aytib yuborsa, o'rtadagi odam salomni yetkazsa, darhol javob berish vojib. Agar maktubda salom bitilsa, u holda ham javob lozim bo'ladi.

Salom berishda qo'l, kaft, bosh bilan ishora qilinmaydi. Bunday qilish makruhdir. Baland ovozda salom beriladi va javob ham salom beruvchiga eshittiriladi. Agar karga yo gungga salom berilsa, ham ovoz chiqariladi, ham qo'l bilan ishora qilinadi. Agar kar yo gung salom bersam, javobda ham talaffuz, ham ishora bo'lishi kerak.

Katta kichikka, otliq (har qanday ulovdagi odam) piyodaga, yurgan o'tirganga, boy kambag'alga, ozchilik ko'pchilikka salom beradi. Begona kishi chiroyli xotinga salom bermaydi, agar u salom bersam, javob olmaydi. Xotirlarning ham bir-birlariga salom berishlari sunnatdir va javobi shartdir.

O'n bir holatda salom berish makruh, javobi ham lozim emas:

- hojatxonadagi kishiga;
- junub holatdagi kishiga;
- uxlagan odamga;
- hammomdagi yuvuqsiz kishiga;
- taom yeb turgan kishiga (agar taom og'zida bo'lsa, salom bermaydi, taom og'zida bo'lmasa, salom joiz va javobi lozim);
- xutba o'qiyotgan imomga;
- azon yo takbir aytib turgan muazzinga;
- namoz o'qiyotgan kishiga;
- Qur'on o'qiyotgan odamga;
- duo qilib turgan kishiga;
- hajga ehrom bog'lagan odam «Labbayka» aytib turganida.

Musulmon kishi o'zga dindagi odamga salom bermoqchi bo'lsa, «Assalomu 'ala manittaba'al huda» («To'g'ri yo'lda yuruvchiga salom»), deydi. Undaylarga xat yuborilsa, maktub oxirida ham salomni shu tariqa yo'llayli, ammo «Assalomu alaykum», demaydi. Agar g'ayridin muslimga salom bersam, javobida «Va alaykum»dan boshqa so'z aytilmaydi.

Xayrlashish vaqtida ham salom sunnatdir.

Hajda nimalar man qilingan?

Savol: Alloh xohlasa, hajga bormoqchiman. Meni bir savol qiziqtiradi: haj paytida qaysi ishlar taqiqlangan?

Javob: Haj qiluvchi kishi ehromga kirgach, ayoli bilan jinsiy yaqinlik qilish, yomon so'z aytish, gunoh ishlarni qilish, talashib-tortishish, quruqlikdagi hayvonni ovlash yoki uni ovchiga ko'rsatish, tikilgan libos kiyish, salla o'rash, oyoqqa mahsi kiyish, bosh va

yuzni berkitish, atir sepish, soch-soqolni oldirish, tirnoq olish kabi amallardan tiyilishi kerak, chunki bularga ruxsat yo'q.

Ehromdagi kishiga g'usl qilish, hammomga kirish, kajava hamda chodir ichida salqinlash, belga kamar va shunga o'xshash narsa taqish mumkin.

Ta'ziya odoblari qaysilar?

Savol: Marhumning yaqinlariga ta'ziya bildirishning qanday odoblari bor?

Javob: Motam eri o'lgan xotindan boshqa musibatzada kishilar uchun marhum vafot etgan vaqtdan boshlab uch kecha-kunduzdir. Mazkur uch kecha-kunduzdan so'ng azani davom ettirish va ta'ziya bildirish makruhdur. Ammo u kunlari azaxonada bo'lmagan marhum yaqinlari ta'ziya qabul qilishlari va kelolmagan kishilar keyin ham ta'ziya bildirishlari joizdir.

Eri o'lgan xotin esa to'rt oy-u o'n kun aza tutadi, idda o'tiradi. Bu vaqt ichida u bezanmaydi, behojat uyidan chiqmaydi. Agar zarur ish bilan chiqsa ham, qaytib uyida tunaydi.

Ta'ziya qabul qilish uchun hovli eshigi oldida joy qilib o'tirish makruhdur. Birinchi kuni qo'shnilar va uzoq qarindoshlarning azadorlarga taom tayyorlab yuborishlari mustahab, savobli amallardandir. Zero, Rasululloh (s.a.v.) shunday qilishga buyurganlar.

Taom yeb bo'lmaydimi?

Savol: Musibat yetgan xonadonda taom yeb bo'lmaydi, deb eshitdik. Shu gap to'g'rimi?

Javob: Qurtubiy aytadilar: «Azadorlarning birinchi va yettinchi (kabi maxsus) kunlarda taom tayyorlab odamlarni da'vat qilishlari johiliyat odatlaridandir. Bu hol Islomda yo'qdir. Bu da'vatga binoan borish makruhdur. Zero, bu ish munkarga yordam berish hisoblanadi. Alloh taolo bizlarni munkarga yordam berishdan qaytargan» (Barkaviy).

Mayyit chiqarilgan kuni va so'ng ikkinchi, uchinchi, yettinchi kunlari taom hozirlash makruhdur («Bazzoziya»). Mayyit o'tgach, uch kun ichida taom berish mumkin emas («Xulosa»).

Mayyit uchun uch kun aza tutishning zarari yo'q. Ammo bunda maxsus joylar va taomlar qilish kabi man qilingan narsalar bo'lmasligi shart (Zayla'iy).

Azadorlarning uch kun davomida taom qilib ziyofat shaklida odamlarga berishlari makruh. Bu qabih bid'atdir (Ibnul Himom, «Sharhul Hidoya»).

Musibat kunlari ziyofat shaklida taom berish (tahrimiy) makruhdur (ya'ni, haromga yaqin makruhdur). Zero, u ish g'am-g'ussa kunlariga munosib emas. Ammo merosxo'rlar ichida sag'ir bo'lmasa, taom tayyorlab kambag'allarning uylariga tarqatish yaxshidir («Qozixon»).

Demak, aza kunlari va maxsus kunlarda mayyit ruhoniyyatiga savobi yetishi uchun taom tayyorlab, uni ziyofat shaklida berish noshar'iydir. Dunyodan o'tgan kishi suvga cho'kayotgan kishi kabi tez yordamga muhtojdir. U

yaqinlari va do'stlaridan madad kutadi. Ortda qolganlarning marhumga ko'rsatadigan birinchi madadlari Alloh taolaga iltijo bilan qabr va otash azobidan uni asrashini so'rab duo qilishdir.

Sadaqa qilish, tahlil va tasbeh aytish, Qur'oni karim oyatlarini xolisona o'qish va ularning savobini marhum ruhoniyyatiga bag'ishlash mumkin. Bularning savobi marhum ruhoniyyatiga yetadi va unga foyda beradi («Raddul Muxtor»).

Janoza namozining qanday shartlari bor?

Savol: Janoza namozini boshqa namozlardan qanday shartlar ajratib turadi?

Javob: Janoza namozining boshqa namozlardan farqli oltita sharti bor:

1. Mayyitning musulmon bo'lishi.
2. Mayyitning (va u qo'yilgan joyning) toza bo'lishi. Chunki mayyit jamoat oldiga qo'yilganida xuddi imom kabidir, o'zi ham, o'rni ham toza bo'lishi kerak.
3. Mayyitning jamoat oldida bo'lishi.
4. Jasadning bus-butun holda yoki ko'p qismi yo boshi bilan tanasining yarmi mavjud bo'lishi.
5. Janoza o'quvchining agar uzr bo'lmasa, o'tirgan va (biror ulovga) mingan bo'lmasligi.
6. Janozaning yerga qo'yilgan bo'lishi. Mayyitni qo'lda ko'tarib yoki ulov ustida turgan holda janoza o'qilishi, yer juda iflos bo'lmasa, joiz emas.

Ikki mayyitga bir janoza o'qisa bo'ladimi?

Savol: Bir masjidida ikkita mayyitga bitta janoza o'qildi. Shu to'g'rimi?

Javob: Ikki-uch mayyit to'planib qolsa, ularga bitta janoza o'qisa bo'ladi. Ammo ularning janozalari alohida-alohida o'qilsa yaxshiroqdir. Qaysi biri avval kelsa, shunisiga birinchi o'qiladi. Agar teng kelib qolsa, marhumlardan fazilatli kishining janozasi oldin o'qiladi. Qolganlari ham fazilatiga qarab navbati bilan o'qiladi.

Imom bir necha mayyitning janozasini birdaniga o'qimoqchi bo'lsa, har bir mayyitning ko'ksi imomning ro'parasiga to'g'rilab qo'yilgan holda saf qilinadi, keyin janozalari o'qiladi. Bunda ham tartibga rioya qilinadi: imomga yaqin joyga avval erkak, keyin o'g'il bola, so'ngra xunasa va keyin ayol mayyiti qo'yilib, janozasi o'qiladi.

Agar zarurat yuzasidan bir necha mayyit bir qabrga ko'miladigan bo'lsa, janozada qo'yilgan tartibning aksicha bo'ladi: qibla tomonga erkaklar, o'g'il bolalar, keyin ayollar qo'yiladi.

Go'dakka janoza o'qiladimi?

Savol: Yangi tug'ilgan go'dakka janoza o'qilmaydi, deb eshitdim. Shu gapda asos bormi?

Javob: Tug'ilayotganida o'lgan go'dakning yig'lash, qimirlash kabi sog'ligini bildiradigan nishonalari ko'rilgan bo'lsa, ism qo'yilib, yuvib, janozasi o'qiladi. Bordi-yu, qimirlash, qichqirish kabi hayot nishonasi ko'rilmasa, go'dak yuvilib, ism qo'yiladi, matoga o'rab ko'miladi, janoza o'qilmaydi.

Kemada o'lgan odam qanday ko'miladi?

Savol: Dengizda suzib ketayotgan kemada o'lgan odam qanday dafn etiladi?

Javob: Dengizdagi kemada o'lgan musulmon kishining jasadi sohil uzoqligi va mayyitning buzilishidan qo'rqilgani sababli yuvilib, kafanga o'ralib, janozasi o'qiladi va dengizga tashlanadi. Dengiz tubiga cho'kib ketishi uchun jasadga og'ir narsa bog'lab, suvga tashlash joiz.

Qabrlar qanday ziyorat qilinadi?

Savol: Qabristonga borish va ziyorat qilishning qanday odoblari bor?

Javob: Har bir amalning tartib-qoidalari bo'lganidek, qabrlarni ziyorat qilishning ham bir qancha o'qib-tartibotlari bor. Eng avvalo qabristonga borishdan oldin niyatni o'nglash, qabr ziyorati faqat Alloh taolo rizosi uchun bo'lishini niyat qilishi kerak. Ibratlanish uchun qabrlarni ziyorat qilish mustahab amallardan sanaladi. Payg'ambar alayhissalom: «Qabrlarni ziyorat qilinglar, chunki u sizlarga oxiratni eslatadi», deganlar.

Qabr ziyoratiga boruvchi kishi g'uslli va tahoratli bo'lishi, ochiq-sochiq, behayo kiyimlarda, ba'zi erkaklarga o'xshab kalta shim (shorti)da bo'lmasligi kerak. Qabristonda go'yo tirik kishilar orasida yurgandek tavoze' va o'qib bilan yuriladi, qabrlar oralab yoki ular ustidan o'tilmaydi. Ulug' zotlar «Qabrni bosganimdan ko'ra otash-cho'g'ni bosganim yaxshiroqdir», deyishgan.

Qabristonga borilganida barcha qabr ahliga quyidagicha salom berish kerak: «Assalomu alaykum, ya ahlad-diyar. Va inna inshaallohu bikum la hiquvna va yarhamullohul mustaqdimiyna minna va musta'xiriyna. As'alulloha lana va lakumul 'afiya» («Sizlarga salom bo'lsin, ey diyor-qabriston ahli! Biz ham Alloh xohlasa, (bir kuni) yoningizga kelamiz. Bizdan oldin o'tganlarni Alloh rahmat qilsin! Allohdan o'zimizga va sizlarga ofiyat tilaymiz»).

Ziyorat chog'ida qabrdagilardan yoki aziz-avliyolardan madad, shifo, farzand, hojat barorini so'rash, qabrga qarab sajda (ta'zim) qilish, qabr tuprog'ini yuz-ko'zga surtish, avliyolar maqbarasini o'pish va atrofini

tavof qilish, yosh bolalarni qabr ustida yumalatish, qabrda yotgan ulug'larga atab jonliq so'yish Islom shariati qaytargan amallardandir, uni qilganlar mushriklardan hisoblanib qolishadi, Alloh asrasin. Shuningdek, qabristondagi daraxtlarga latta bog'lash, qabrlar ustiga olov (sham) yoqish dinimizda yo'q, bular qadimgi xurofiy aqidalarga bog'liq.

Qabr ziyoratiga borgan kishi Qur'oni karimdan Fotiha, Yosin, Mulk, Takosur, Ixlos, Falaq, Nos suralaridan xohlaganini tilovat qilib, savobini marhumlar ruhiga bag'ishlab duo qiladi.